

Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра обліку у виробничій сфері

Гулько Леонід Леонідович

**ОБЛІК І АУДИТ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА
ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ В СИСТЕМІ
ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Спеціальність 8.03050901 – облік і аудит

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Виконав: студент 5 курсу, групи ОІСм -11

напряму підготовки (спеціальності)

8.03050901 – облік і аудит

Гулько Л.Л.

Керівник: Назарова І.Я.

Рецензент _____

_____ - 2017 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Поняття, структура, економічний зміст дебіторської заборгованості на сучасному етапі розвитку економіки України	
1.1. Історичні передумови виникнення поняття «дебіторська заборгованість».....	6
1.2. Економічна сутність дебіторської заборгованості та її класифікація	14
1.3. Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості	22
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. Відображення в обліку і звітності дебіторської заборгованості	
2.1. Особливості обліку довгострокової дебіторської заборгованості.....	30
2.2. Організація та методика обліку розрахунків з покупцями і замовниками.....	41
2.3. Організація та методика обліку іншої поточної заборгованості.....	54
2.4. Особливості відображення дебіторської заборгованості у звітності підприємства.....	64
Висновки до розділу 2.....	76
РОЗДІЛ 3. Методика та організація аудиту дебіторської заборгованості	
3.1. Сутність, мета та завдання аудиту дебіторської заборгованості.....	78
3.2. Особливості аудиту довгострокової дебіторської заборгованості.....	86
3.3. Організація та методика аудиту поточної дебіторської заборгованості..	94
Висновки до розділу 3.....	106
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112
ДОДАТКИ.....	121

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні ринкові відносини вимагають перегляду системи бухгалтерського обліку, одним із центральних елементів якої є облік взаєморозрахунків суб'єктів господарювання. Дебіторська заборгованість є одним з основних активів підприємства, інформація про її розмір, стан та строки погашення є важливою у прийнятті управлінських рішень. Адже, ефективне управління дебіторською заборгованістю здатне підвищити рівень рентабельності та прибутковості підприємства.

Дебіторська заборгованість як об'єкт бухгалтерського обліку викликає немалий інтерес зі сторони вітчизняних та зарубіжних науковців, адже для ефективного управління дебіторською заборгованістю необхідно знати її види, типи операцій та порядок відображення в обліку. Донині існує чимало актуальних нерозв'язаних питань, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості. Це відповідно обумовлює постійний перегляд нормативних актів і регламентуючих документів, вироблення нових шляхів удосконалення організації та методики розрахунків з дебіторами.

Питання обліку та аудиту дебіторської заборгованості розкрито у працях багатьох вітчизняних науковців та практиків, таких як: Ф.Ф. Бутинець, М.Д. Білик, Н.В. Бондарчук, Л.В. Черненко, І.А. Волянюк, С.Ф. Голов, В.О. Шевчук, З.В. Гуцайлюк, Т.М. Мараховська, Я.В. Соколов, В.В. Сопко та інших. Проте, розвиток економіки вимагає постійного удосконалення як виробничих так і фінансових аспектів діяльності господарюючих суб'єктів. На сьогодні окремі положення обліку та аудиту дебіторської заборгованості потребують уточнення та вдосконалення. Існують проблеми різних підходів до класифікації та оцінки дебіторської заборгованості, а також невирішені питання нарахування резерву сумнівних боргів та відображення безнадійної дебіторської заборгованості.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є узагальнення організаційних і методичних положень та визначення основних шляхів

вдосконалення обліку й аудиту дебіторської заборгованості та її відображення в звітності підприємства.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначені такі завдання:

- визначити економічну суть дебіторської заборгованості та розглянути історичний аспект цього поняття;
- розглянути існуючі класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості та їх значення для організації обліку;
- визначити особливості оцінки та визнання дебіторської заборгованості;
- узагальнити основи організації та методики обліку дебіторської заборгованості та відображення її в системі звітності;
- виявити проблемні питання методико-організаційного забезпечення обліку дебіторської заборгованості, обґрунтувати основні шляхи вирішення виявлених проблем, надати пропозиції щодо вдосконалення обліку дебіторської заборгованості;
- проаналізувати стан розрахунків з дебіторами на досліджуваному підприємстві та виявити основні напрямки покращення управління дебіторською заборгованістю;
- сформуувати комплексну методичку аудиту дебіторської заборгованості та розглянути її на основі досліджуваного підприємства;
- надати практичні рекомендації щодо вдосконалення системи внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю.

Об'єктом дослідження є система обліку та аудиту дебіторської заборгованості ТОВ «Тімелі».

Предметом дослідження є організаційні, методичні аспекти обліку і аудиту дебіторської заборгованості.

Методи дослідження. У магістерській роботі використані загальнонаукові методи, засновані на системному підході щодо розкриття питань методики й організації обліку та аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві. Використовувались методи аналізу наукової і методичної літератури, застосовувалися методи наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу. Сутність дебіторської заборгованості розкрита за допомогою

методів порівняння. Для визначення стану обліку дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві використаний метод спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні шляхів покращення обліку та аудиту дебіторської заборгованості, розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації стану розрахунків з дебіторами на досліджуваному підприємстві.

Апробація наукових досліджень. За результати досліджень була опублікована стаття на тему: «Взаємозв'язок обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості» в Збірнику наукових праць студентів «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні» (Тернопіль, 2016).

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування наданих пропозицій щодо вдосконалення обліку та аудиту дебіторської заборгованості у практиці ТОВ «Тімелі».

У магістерській роботі використані періодичні видання, методична та спеціальна література, законодавчі акти та нормативні документи, в яких відображено методичні основи обліку та аудиту дебіторської заборгованості, а також дані обліку та звітності ТОВ «Тімелі».

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

1.1. Історичні передумови виникнення поняття «дебіторська заборгованість»

Виникнення та розвиток бухгалтерського обліку є складовою частиною історії людського суспільства. Знання історії бухгалтерського обліку дозволяє зрозуміти динаміку процесів, що відбуваються у наші дні, виявити зв'язки й закономірності їх розвитку, оцінити можливості прогнозування у майбутньому, дослідити еволюцію методів і способів бухгалтерського обліку, проаналізувати різні концепції та підходи, їх зміну. Бухгалтерський облік розрахунків з дебіторами є складною й важливою ділянкою обліку, тому вимагає ретельного вивчення його історичних аспектів.

Понад шість тисяч років тому бухгалтерський облік розпочав перший етап свого існування як спосіб розуміння господарських процесів, практична діяльність. Писемність й арифметика створили основу для його подальшого розвитку. Знайдено папіруси, кіпу інків, глиняні таблички та горщики, черепки з відомостями про рух цінностей, видатки на «заробітну плату» робітників (відповідно до виконаних робіт видавали зерно), та інші факти господарського життя. У Давньому Єгипті дані фіксувалися систематичним записом, а пізніше й хронологічним, основним обліковим прийомом була інвентаризація; у Межиріччі «Кодекс Хаммурапі» (близько 1780 рр. до н.е.) вперше відобразив облік у законодавстві, зароджувався синтетичний й аналітичний облік (синтетичній «відомості» «Зернові» відповідали аналітичні «рахунки»: «Рис», «Пшениця» та ін.), в Іудеї – контокорент, у Китаї – основи складського обліку.

Близько 500 р. до н.е. закінчується натуралістичний етап розвитку бухгалтерського обліку. Люди зрозуміли: для подальшої еволюції стає все більш необхідною інформація про власні зусилля і досягнення [78, 119].

Поява грошей (перші монети з'явилися у V ст. до н.е.) дає початок

новому етапу розвитку обліку – вартісному (500 рр. до н.е. – 1300 рр. н.е.). З цього часу факти господарського життя як об'єкт обліку розглядаються як в натуральному, так і в грошовому вимірниках.

Джерелами даних про облік античної доби виступають: господарські записи, законодавчі документи, висловлювання філософів, ораторів, твори мистецтва, роботи керуючих маєтками.

На основі матеріалів з промов Демосфена (384 – 322 рр. до н. е.), давньогрецького оратора та політичного діяча, Я. В. Соколов робить висновок про розвиток товарного господарства в Афінах. Зокрема, сільськогосподарські підприємства в кредит відпускали близько 17 ,% усієї вартості активів, виробничі – 32 %. В торговельних підприємствах в кредит видавали і товари, і гроші, тому розміри дебіторської заборгованості становили 54 % від всієї вартості активів [79, 215].

Давньогрецький папірус Зенона містить інформацію про ділові операції, будівельні та сільськогосподарські роботи, що відбувалися на протязі 30 років у маєтку Аполонуша в III ст. до н.е.

Зенон – реформатор системи обліку у приватних маєтках, вимагав, щоб кожен факт господарського життя був належним чином оформлений і підтверджений документом. Нова система передбачала систематичний облік запасів матеріальних цінностей, регулярний облік дебіторської і кредиторської заборгованості; обчислення господарського ефекту від різних видів діяльності. У облікових регістрах він виділяв рахунки матеріальні, особові та фінансові. До особових рахунків відносив і рахунки боржників, які велися із зазначенням боргу та термінами його погашення.

У Давньому Римі з'являється розгалужена система облікових регістрів, зароджується принцип публічності звітності та виникає бюджетний облік в межах цілої держави, важливе місце посідає кредит. Саме тут з'являється термін «дебітор». Облік знайшов своє відображення у літературі й театрі, широко використовуються порівняння й посилання на бухгалтерську практику [79, 215].

Із занепадом Римської імперії осередками тогочасної науки та культури

стають церкви та монастирі, саме там і зберігаються традиції римської бухгалтерії. Не дивлячись на те, що у 1202 р. Леонардо Пізанський, більш відомий як Фібоначчі, ввів арабські цифри, ще впродовж кількох століть для обліку використовувались римські.

Об'єктом обліку у чернечих орденах виступали: каса, доходи і видатки, а також дебіторська й кредиторська заборгованості. За дебетом рахунків відображались суми заборгованості клієнтів, за кредитом – їх внески. Але у ті часи бухгалтер часто враховував лише дебіторську заборгованість, вважаючи важливим отримати з боржника кошти, а облік кредиторської заборгованості його не цікавив. Наприклад, домініканський чернець Вальтер Хенлі у своєму трактаті вимагав найсуворішої інвентаризації дебіторської заборгованості. Загалом, облік у церквах та монастирях підготував підґрунтя для формування подвійного запису [79, 216].

Головними аспектами обліку у середньовіччі були поява професій бухгалтер та аудитор, спеціалізованої літератури – численних трактатів. Також у VIII – XII ст. поширеним явищем були мандрівні бухгалтери.

Визначення та зміст поняття «дебіторська заборгованість», яким ми користуємось у наш час, з'явилося у VIII ст. н. е.. Проте, перші спроби розвитку теорії обліку розрахунків з дебіторами виникли із початком нового етапу еволюції бухгалтерії – диграфічного (1300 – 1850 рр.) [80, 28].

Достеменно не відомо, коли саме виник подвійний запис та хто його винахідник. Дослідники вказують різні дати та країни походження: античні Афіни (Д. Неро, Е. Гіл'яр), Давній Рим (Г. Нібур), араби у XI ст. (К. П. Клінге), Сицилія у 1135 р. (В. Кузьміно), Франція у 1339 р. (Е. Форест'є), Корея у XV ст. (І. Хіраї). Були спроби знайти конкретного винахідника: Сенізіо (1348 р.), делла П'єтра (XV ст.), Л. Пачолі, Р. Фіні (1296 – 1300 рр.). більшість вчених погоджуються, що подвійний запис виник в Північній Італії у XIII ст.

Спочатку він розвивався майже окремо кожним конкретним бухгалтером-практиком. А пізніше з'являються типографські книги, «друкована бухгалтерія». Її виникнення пов'язують з іменами Б. Котрул'ї та Л. Пачолі.

Бенедето Котрул'ї (1416 – 1469 рр.) – італійський купець та дипломат,

автор книги «Про торгівлю та досконалого купця». Рукопис створений у 1458 р., проте видана книга була лише у 1573 р.

Лука Пачолі (1445 – 1517 рр.) – математик зі світовим ім'ям, людина надзвичайно освічена, один із засновників сучасних принципів бухгалтерії, автор роботи «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відношення».

Частина цієї роботи – Трактат XI «Про рахунки і записи» – присвячена обліку. Тут Л. Пачолі формулює основну мету обліку: «це ведення своїх справ в належному порядку і як слід, щоб можна було без затримки отримати будь-які відомості, як щодо боргів, так і вимог»; викладає процедуру подвійного запису; дає визначення дебету й кредиту рахунків; пропонує персоніфікацію рахунків; формулює наступні важливі правила:

1) не можна нікого вважати боржником (дебітором) без його відома, навіть, якщо це здалося б доцільним;

2) не можна вважати нікого довірительом (кредитором) при відомих умовах без його згоди.

Але Л. Пачолі попереджає: «для купця ніщо ніколи не буває надто зрозуміло» – дебітори завжди умовні, тому що часто важко буває вирішити, погасять вони заборгованість чи ні. Тогочасний купець жив у хиткій рівновазі між тими, хто винен йому, і тими, кому винен він. Умовність дебіторської заборгованості завжди могла обернутися умовністю кредиторської, за несплатами дебіторів завжди стояло банкрутство власника та збитковість його кредиторів. Тому, зазначає Ф. Бродель, робота з дебіторами та постійне «вибивання» боргів у ті часи були чи не основним завданням бухгалтера [80, 30].

Із виходом фундаментальної роботи Л. Пачолі, почалася епоха літературного осмислення бухгалтерського обліку, а переваги, які надавав облік за принципом подвійного запису, сприяли поширенню цього виду реєстрації фактів господарського життя спочатку в Європі, а потім і у всьому світі.

Предмет обліку неухильно розширюється: в Б. Котрул'ї і Л. Пачолі мова йде про бухгалтерський облік і подвійний запис у торгівлі; в Альвізе Казанови

(1558 р.) – у суднобудуванні; в Анжело ді П'єтро (1586 р.) – у монастирському господарстві та банках; в Д.А. Москетті (1610 р.) – у промисловості; в Людовіко Флорі (1636 р.) – у лікарнях, державних організаціях, домашньому господарстві; в Бастіано Вентурі (1655 р.) – у сільському господарстві [80, 32].

Великим кроком вперед після роботи Л. Пачолі було формулювання Жаком Саварі (1622 – 1690 рр.) одного з основних понять обліку – поділ рахунків та реєстрів на синтетичні та аналітичні. Ж.Б. Кольбер, інтендант фінансів у Франції часів правління Людовіка XIV, залучив Ж. Саварі до участі у створенні «Ордонансу про комерцію» (1673 р.), документу, який був покликаний започаткувати розумне регулювання економіки. У його третьому розділі містяться статті, що регламентують ведення бухгалтерського обліку у торгових підприємствах, банках та обмінних конторах.

Далі класифікація рахунків розвивалась у Мат'є де ла Порта (1685 р.). Він виділяв: рахунки власника («Капітал», «Збитки й прибутки»), майнові рахунки («Каса», «Товари» та ін.), рахунки кореспондентів («Розрахунки», що дають уявлення про дебіторську та кредиторську заборгованість).

В. ван Гезель та К. ван Гезель (1698 р.) заклали основи теорії двох рядів рахунків (активні й пасивні); виділяли: рахунки власника (всі пасивні рахунки власних коштів та рахунки результуючі); рахунки третіх осіб (рахунки розрахунків, причому майнові рахунки, як рахунки товарів, каси, розглядались як рахунки дебіторської заборгованості матеріально відповідальних осіб).

Бертран Франсуа Баррем (1721 р.) пропонував наступні групи рахунків: рахунки загальні – власника («Капітал») і його агентів (касира, комірника і т. п.); рахунки приватні – кореспондентів – дебіторів і кредиторів. Розглядаючи класифікацію рахунків, видно, що досить тривалий час багато науковців та практиків облік дебіторської та кредиторської заборгованості на рахунках поєднували.

Б.Ф. Баррем вважав, що дебіторська заборгованість виникає лише у тому випадку, коли обмін не завершено, або коли він не відбувся. У всіх випадках, коли обмін завершено, використовуються загальні рахунки, а коли ні – приватні. Розглядаючи класифікацію рахунків, видно, що досить тривалий час

багато науковців та практиків облік дебіторської та кредиторської заборгованості на рахунках поєднували. Але вже А. Коррон (1754 р.) всі приватні рахунки (кореспондентів) ділив на «мої» (дебітори) і «його — їх» (кредитори). Розробник американської форми обліку Едмон Дегранж розглядав дебіторську заборгованість, як один із показників, що характеризує фінансовий стан підприємства.

Наступний етап розвитку бухгалтерського обліку розпочинається у Європі в середині ХІХ ст. Виникнення теорії обліку докорінно змінило характер уявлень про об'єкти обліку – ними починають виступати не факти господарського життя, а, власне, інформація про них. І, врешті-решт, у другій половині ХІХ ст. виникають різні теорії бухгалтерського обліку, які по-новому трактують значення показників інформації, узагальнюють практичну діяльність, удосконалюючи її.

Історичними подіями, які вплинули на процес бурхливого розвитку, були: виникнення акціонерного капіталу, поява фондових бірж, розширення промисловості й торгівлі, збільшення біржових операцій і торгових оборотів різних корпоративних підприємств, виникнення інституту бухгалтерів-ревізорів, виникнення інституту аудиторів.

В кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Німеччині з'явився новий напрям – балансоведення, обумовлений пропагуванням балансу як базової концепції бухгалтерії (І. Ф. Шер (1846 – 1924 рр.), та діяльністю юристів, створивших спеціальну галузь права – балансове право, представниками якої є Штауб, Рем, Сімон).

Юристи сформулювали вимоги, які підвищили ступінь довіри до балансу. Наприклад, одна з таких вимог – точність, надала можливість об'єктивно оцінювати платоспроможність дебітора.

Оцінюючи дебіторську заборгованість німецький вчений Г.Ф. Сімон рекомендував резервувати засоби для покриття можливих збитків (рахунок «Делькредере»). На думку П. Герстнера, власне борги повинні поділятися в обліку на забезпечені і незабезпечені.

Р.П. Коффі (1833 р.) запропонував всі рахунки поділити на дві групи: з

обліку реальних та раціональних (фіктивних) цінностей. Перша група поділяється на рахунки особові (дебіторів та кредиторів) – борги розглядаються як різновид реальних цінностей та рахунки матеріальних цінностей. Останні розбивались на рахунки основних та оборотних засобів. Друга група включала рахунок Капіталу та всі результативні рахунки [80, 32].

Джино Дзаппа (1879 – 1960 рр.) вважав, що частка дебіторської в активі, а кредиторської – в пасиві характеризують зв'язки підприємства з кореспондентами, тобто із зовнішнім світом.

Західноєвропейська література вплинула на появу подвійного запису і в нашій країні. Бухгалтерами використовувались переклади видань різних шкіл рахівництва: стара італійська, німецька, французька.

В описі подвійного запису панує персоніфікація. Дещо пізніше, роблячи крок від персоніфікації до персоналізації рахунків, І. Серіков писав: «...будь-яке отримання або все те, що приходить в мою владу або розпорядження, робиться моїм дебітором або боржником» [78, 120].

Оцінюючи дебіторську заборгованість, Л. Гомберг всі борги поділив на чотири групи:

1) безумовно надійні, від їх суми у резерв на покриття сумнівних боргів потрібно відраховувати 5%;

2) борги, в погашені яких немає впевненості, мають бути показані в активі балансу у розмірі 80% загальної суми;

3) сумнівні борги підлягають включенню в баланс у розмірі 50% загальної суми;

4) безнадійні борги підлягають негайному віднесенню на рахунок «Збитки і прибутки» [80, 33].

Є.Є. Сіверс (1852 – 1917 рр.), відомий як автор теорії обміну (мінової теорії), суть якої полягає у тому, що в основі подвійного запису лежить обмін благами. Залежно від розподілу цінностей, Є.Є. Сіверс дає класифікацію розрахункових рахунків: «Позитивні, або чужі обіцянки платежу, подібно до цінностей речових, є складовими частинами вкладених в господарство капіталів, але, на відміну від них, вони виражають лише право на цінності, що

знаходяться тимчасово в чужому володінні; а негативні, або власні обіцянки платежу складають позиковий капітал і виражають, що в числі цінностей, що знаходяться у власному володінні, тимчасово є цінності, що належать іншим господарствам і право на яких, у свою чергу, мають ці останні».

Багато особливостей відображення в звітності окремих активів було описано в нормативних документах кінця XIX — початку XX ст. Так, Торгівельний статут (редакція 1893 р.) вказував правило, згідно якого дебіторська заборгованість повинна показуватись в балансі за номінальною вартістю, сумнівні борги – в сумі, на отримання якої не втрачена надія, а безнадійні борги – списуватися з балансу повністю, за винятком якої-небудь маленької суми, що залишається в балансі для пам'яті. Проте відсутність яких-небудь формальних критеріїв для класифікації дебіторської заборгованості нерідко приводила до конфліктів між організаціями і фінансовими органами.

О.П. Рудановський (1863 – 1934 рр.) створив нове вчення про предмет та метод обліку. Під предметом він розумів баланс, що існує об'єктивно у самому господарстві. А бухгалтери лише відтворюють цей баланс, конструюючи різні його моделі. Якщо визнати баланс абсолютною істиною, а модель – відносною, можна сформулювати низку висновків відносно бухгалтерського обліку: а) у обліку відображається лише частина господарського життя, а дані, що у ньому фігурують, мають відносну цінність; а, отже, б) розвиток теорії бухгалтерського обліку має бути направлений на створення моделей, що забезпечать найбільш повне відображення господарських процесів.

Стосовно обліку розрахунків з дебіторами О.П. Рудановський запропонував модель балансу, в якій у пасиві відбивалися зовнішні стосунки підприємства, а в активі – внутрішні. Таким чином, вся дебіторська заборгованість розглядається як пасив з дебетовим сальдо.

А.З. Попов (1904 р.) харківський вчений-теоретик, дебіторську заборгованість називає «боргом на користь підприємства» і визначає як «ту чи іншу частину господарських засобів підприємства, що вибула зі складу даного підприємства і перебуває у фактичному розпорядженні інших підприємств, виконуючи там роль капіталу».

С.І. Корецький (1926 р.) трактує поняття «дебіторська заборгованість»: «взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду, можна подати латинськими термінами: «дебет» (винен) і «кредит» (вірити комусь). Так, у разі, коли особа, яка позичає комусь кошти, вірить – це кредит, і тоді вона іменується кредитором, особа ж, яка одержує позику, стає винною – це дебет, і тоді вона іменується дебітором».

Отже, стає очевидним, що протягом всього періоду розвитку бухгалтерського обліку, як в теоретичному аспекті так і в практичному, обліковці завжди приділяли значну увагу розрахунковим операціям, бо вони мають безпосередній вплив на фінансову стійкість підприємства.

1 січня 2000 року розпочався новий етап в розвитку українського бухгалтерського обліку, який характеризується введенням в дію Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», нового Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, а також Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО). У результаті реформ були виділені як самостійні податковий і управлінський облік, в яких важливу роль відіграє облік і управління дебіторською заборгованістю.

1.2 Економічна сутність дебіторської заборгованості та її класифікація

Збільшення або зменшення розмірів дебіторської заборгованості має значний вплив на фінансовий стан підприємства. Зростання дебіторської заборгованості негативно відбивається на оборотності активів, може спричинювати втрату ліквідності, гальмування інвестиційної діяльності, і, врешті-решт, збитковість підприємства. Зменшення дебіторської заборгованості не за рахунок її погашення, а через зменшення відвантаження продукції, говорить про зниження ділової активності підприємства.

А оскільки ці питання актуальні для значної частини підприємств країни, охоплюють велику кількість секторів економіки, виникає необхідність об'єктивного розгляду категорії «дебіторська заборгованість» за допомогою визначення економічної сутності та дослідження її класифікації.

Як вже зазначалось, сучасне визначення понять «дебітор» та «дебіторська заборгованість» виникло понад півтори тисячі років тому. Протягом довгого часу існування та використання їх сутність кардинально не змінилась, хоча, із розвитком бухгалтерської та фінансової науки, вдосконалилась.

У наш час існують різні підходи до визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість»:

- це грошові кошти, які дебітори повинні сплатити підприємству (А. Ю. Редько, А. Ф. Вещунова, Р. А. Слав'юк, П(С)БО 10);
- це борги (Л.Е. Алексеева, І.О. Бланк, Е.П. Козлова, М.Я. Коробов, Е.М. Причепій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький, М.С. Мочерний, О.М. Кияшко та ін.).

Наприклад, І.О. Бланк вважає, що під дебіторською заборгованістю необхідно розуміти суму заборгованості на користь підприємства, що представлена фінансовими зобов'язаннями юридичних та фізичних осіб по розрахунках за товари, роботи, послуги, видані аванси та ін. [7, 256], а О.М. Кияшко визначає дебіторську заборгованість як суму заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, що виникла в результаті минулих подій, яку кредитор має право вимагати відшкодувати [30, 36];

– це боргові вимоги (Г. Г. Кірейцев, І. Бернар, Л.О. Лігоненко та ін.). На думку Л.О. Лігоненко, дебіторська заборгованість – включені у склад активів підприємства майнові вимоги до інших осіб, які являються боржниками у відносинах, що виникають за різних обставин [37, 88];

– це права на повернення боргу (М.В. Кужельний, В.Г. Лінник, Н.Ю. Зудіна, Л.В. Черненко та ін.). Так, Н.Ю. Зудіна визначає поняття «дебіторська заборгованість» як право організації на поступлення фінансових і нефінансових активів, яке виникає із зобов'язань юридичних та фізичних в процесі

господарської діяльності [28], Л.В. Черненко вважає, що дебіторська заборгованість є правами (вимогами), що належать продавцю (постачальнику) як кредитору на отримання боргів контрагентами, та фінансовим ресурсом, що тимчасово вилучений з кругообігу і підлягає поверненню в майбутньому [86].

- це кошти у розрахунках (Н.В. Дембінський, І.А. Єфремов, Ю.С. Ігумнов);
- це вкладення в обігові кошти (В.Ф. Палій, Т.М. Мараховська, О.С. Любенко, О.С. Іванілов та ін.). Т.М. Мараховська и О.С. Любенко зазначають, що дебіторська заборгованість – елемент оборотного капіталу, сума боргів фізичних та юридичних осіб підприємству [43, 34], а О.С. Іванілов вважає, що це – складова частина оборотного капіталу, яка передбачає певні вимоги до фізичних та юридичних осіб з оплати товарів, продукції, робіт [29, 156];
- це відкритий кредит (О.П. Крайник, З.В. Клепнікова, Т.В. Момот та ін.), наприклад, Т.В. Момот ототожнює дебіторську заборгованість із безвідсотковою позикою контрагентам [48, 207].

Західні вчені, такі як Дж. К. ван Хорн и Дж. М. Вахович визначають дебіторську заборгованість як грошові суми, які клієнти винні фірмі за товари, роботи, послуги. Вони вважають, дебіторську заборгованість частиною оборотних активів (інша назва – розрахунки дебіторів або ж розрахунки до отримання) [14, 362]. А Юджин Ф. Брігхем та Майкл С. Ерхардт визначають дебіторську заборгованість як суми, які компанії-споживачі винні нашій компанії [89, 422].

Більшість наведених визначень неповні та не всесторонньо розкривають сутність поняття. Адже, дебітори можуть заборгувати не лише кошти, а й інші активи; дебітори, крім прав, мають й певні обов'язки; дебіторська заборгованість відноситься не лише до складу оборотних, а й до необоротних активів. Отже, не дивлячись на значну кількість публікацій, питання щодо формування єдиного підходу до сутності поняття «дебіторська заборгованість», і, відповідно, особливостей її управління, залишаються відкритими.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» (далі – П(С)БО 10) – це один з основних документів, нормативно-правовий акт, затверджений Міністерством фінансів України, що

розкриває поняття «дебіторська заборгованість», дає основні визначення (табл. 1.1.), визначає методологічні засади визнання та оцінки.

Економічно обґрунтована класифікація понять – важлива складова ефективного прийняття рішень.

Таблиця 1.1.

Основні терміни та їх визначення відповідно до П(С)БО 10

Терміни	Визначення
Безнадійна дебіторська заборгованість	поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.
Дебітори	юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.
Дебіторська заборгованість	сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.
Довгострокова дебіторська заборгованість	сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.
Поточна дебіторська заборгованість	сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.
Сумнівний борг	поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.
Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості	сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Правильно побудована класифікація відображає найбільш суттєві зв'язки між об'єктами поняття, допомагає орієнтуватися в множині цих об'єктів, дає можливість встановити властивості, що є важливими для використання в теорії та на практиці.

Дебіторську заборгованість можна класифікувати за різними ознаками. Л.О. Лігоненко та Н.М. Новікова поділяють дебіторську заборгованість залежно від строків позовної давності на прострочену – заборгованість, терміни виконання якої на момент складання балансу порушені дебіторами, та непрострочену – заборгованість, терміни виконання якої на момент складання балансу не наступили [38].

О.І. Кобилянська виділяє наступні ознаки:

- 1) за причинами виникнення: виправдана (заборгованість, строк

погашення якої ще не настав або становить менше ніж один місяць і яка пов'язана з нормальним строком документообігу) та невиправдана (прострочена заборгованість, а також заборгованість, пов'язана з помилками в оформленні розрахункових документів, з порушенням умов господарських договорів);

2) за ступенем ймовірності погашення: сумнівна (заборгованість, відносно якої у підприємства є невпевненість у її погашенні боржником), безнадійна (заборгованість, відносно якої у підприємства є впевненість у непогашенні її боржником та щодо якої минув строк позовної давності) та нормальна (заборгованість, щодо якої існує впевненість у погашенні) [31, 202].

На думку Ф.Ф. Бутинця у більшості випадків можна визначити два головних види дебіторської заборгованості: товарну і нетоварну (неопераційну).

Товарними операції називаються, коли йдеться про оплату продукції (яка має натурально-речову форму), робіт та послуг. Товарна дебіторська заборгованість виникає внаслідок операційної діяльності підприємства – продаж товарів, виконання робіт, надання послуг.

Нетоварна (або неопераційна) дебіторська заборгованість виникає від іншої діяльності підприємства. До нетоварних операцій відносяться розрахунки за виданими авансами, розрахунки з підзвітними особами, розрахунки за нарахованими доходами, розрахунки за претензіями, розрахунки за відшкодуванням завданих збитків, розрахунки за позиками членам кредитних спілок, розрахунки з іншими дебіторами [13, 366].

Дебіторська заборгованість також класифікується за об'єктами, щодо яких вона виникла. Згідно з цим виділяють такі види дебіторської заборгованості:

- заборгованість орендаря за фінансовою орендою, яка відображається в балансі орендодавці;
- заборгованість забезпечена векселями;
- надані позики;
- дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;

- дебіторська заборгованість за розрахунками (з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків);
- інша дебіторська заборгованість.

М.Д. Білик запропонувала класифікувати дебіторську заборгованість за рівнем ліквідності, а саме: «... поділяти дебіторську заборгованість у балансі на довгострокову і короткострокову залежно від терміну погашення, що повністю відповідає класифікації статей дебіторської заборгованості в балансі [6, 24]. Вона вважає доцільними наступні класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості:

- за способом виникнення: а) товарна, б) інша;
- за термінами погашення: а) очікуваний термін погашення (короткострокова, довгострокова), б) реальний термін погашення (термінова, прострочена, відстрочена);
- за забезпеченістю: а) забезпечена, б) незабезпечена;
- за контрагентами: а) заборгованість вітчизняних дебіторів, б) заборгованість іноземних дебіторів;
- за ступенем дотримання фінансової дисципліни: а) допустима, б) не виправдана;
- за формою погашення: а) монетарна, б) немонетарна.

Класифікація, запропонована М.Д. Білик, є найбільш економічно обґрунтованою тому, що вона враховує як об'єктний склад дебіторської заборгованості, так і класифікацію за контрагентами, що є дуже важливим для ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Дослідивши класифікації дебіторської заборгованості запропоновані різними авторами, ми пропонуємо виділити такі основні класифікаційні ознаки (рис.1.1):

1) За строками погашення:

- поточна (до 1 року);
- довготермінова в межах терміну позовної давності (до 3-х років);
- довготермінова із строком, що перевищує терміни позовної давності.

2) За ступенем спорідненості з контрагентами:

- заборгованість за зовнішніми розрахунками;
- заборгованість за внутрішніми розрахунками.

3) За об'єктами виникнення

- заборгованість за майно, передане у фінансову оренду;
- заборгованість забезпечена векселями;
- заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;
- заборгованість за виданими авансами;
- заборгованість з бюджетом;
- інша дебіторська заборгованість.

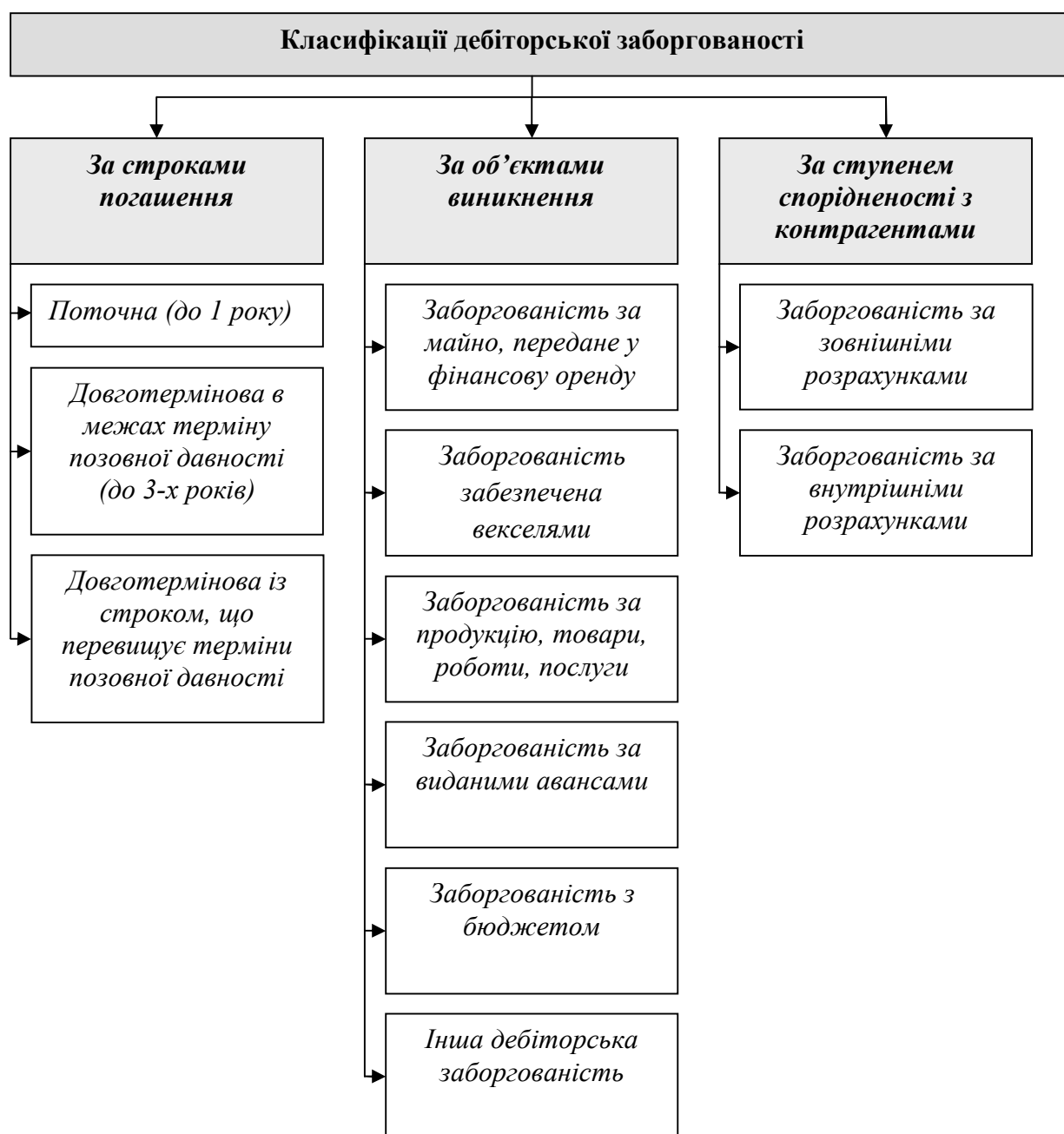

Рис. 1.1 - Запропонована класифікація дебіторської заборгованості

Відповідно до П(С)БО 10 дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову і поточну.

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу [56].

Виділяють такі види довгострокової дебіторської заборгованості: дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокові векселі одержані; інша довгострокова дебіторська заборгованість.

Поточна дебіторська заборгованість - це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Серед видів поточної дебіторської заборгованості: дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (забезпечена та не забезпечена векселями); дебіторська заборгованість за розрахунками (з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків); інша дебіторська заборгованість.

Варто зазначити, що в Україні розподіл дебіторської заборгованості на довгострокову і короткострокову обов'язковий, і як наслідок – обмеження прав підприємства. Західна практика передбачає самостійний вибір підприємствами класифікації дебіторської заборгованості для відображення в звітності.

Як приклад, у країнах англо-американської системи обліку використовується наступна класифікація дебіторської заборгованості:

- рахунки до отримання (вид дебіторської заборгованості, який виникає при продажу товарів за «Відкритим рахунком», без письмового зобов'язання покупця оплатити рахунок);
- векселі до отримання;
- дебіторська заборгованість не пов'язана з реалізацією [22].

Основною проблемою щодо класифікації дебіторської заборгованості є її деталізація, адже, збільшення статей в активі балансу підприємства зробить його громіздким та незрозумілим.

Розмір дебіторської заборгованості визначається багатьма факторами, які поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів належать стан рахунків в країні, рівень інфляції, вид продукції (товарів та послуг), обсяг ринку та рівень його насиченості, ефективність грошово-кредитної політики НБУ; до внутрішніх – кредитна політика підприємства, види розрахунків, контроль за станом дебіторської заборгованості, професіоналізм управління тощо.

1.3. Особливості визнання та оцінки дебіторської заборгованості

Правильне визнання та оцінка дебіторської заборгованості впливають на достовірність облікової інформації, її відображенні у фінансовій звітності.

Виникнення дебіторської заборгованості – це об'єктивний процес, який зумовлений існуванням ризиків при проведенні взаєморозрахунків між контрагентами за результатами господарських операцій. Наприклад, у процесі господарської діяльності готова продукція, товари оплачуються після їх відвантаження, а виконані роботи та надані послуги – після завершення та здачі замовнику. Таким чином виникає дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги. Якщо ж підприємство надає позики працівникам, переплачує понад нарахування кошти до бюджету, отримує аванси – виникає дебіторська заборгованість за розрахунками.

Стосовно питання про визнання дебіторської заборгованості, вчені висловлюють різні думки. Наприклад, Ж. Рішар описує дві концепції реєстрації дебіторської заборгованості.

Сутність першої концепції полягає в тому, що при складанні балансу враховується тільки стан цінностей на даний момент, на момент ліквідації підприємства. Це зумовлює такий підхід до реєстрації дебіторської заборгованості: неоплачена дебіторська заборгованість не може фігурувати в активі.

За другою концепцією - рух матеріальних та інших цінностей

враховується незалежно від можливостей ліквідації підприємства, а підхід до реєстрації дебіторської заборгованості такий: коли підприємство реалізовує свою продукцію, воно збільшує її собівартість на суму прибутку. Ця операція відображена в рахунку, встановленому покупцеві до його оплати, утворює дебіторську заборгованість.

Згідно з П(С)БО 10, дебіторська заборгованість – це актив. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» дають наступне визначення поняттю «актив»: ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [49].

Щодо активів відомо дві концепції – ресурсна і правова, які були досліджені В.В. Галасюком. За першою активи розглядаються як ресурси, за другою – як права на ці ресурси. В.В. Галасюк висловлює думку, що активи є правами на ресурси, а не ресурсами. Автор пропонує модифікувати визначення активів, замінивши у ній формулювання «ресурси» на формулювання «права на ресурси» [17, 221].

Я.В. Соколов розглядає проблему розрахунків з дебіторами у двох аспектах: економічному і юридичному [80, 38]. В економічному трактуванні дебіторська заборгованість – це актив, а виходячи з юридичної точки зору – право продавця на отримання грошових коштів за свою продукцію. Вчений зазначає, що для забезпечення ефективного управління майном підприємства необхідно об'єднати економічний та юридичний підходи до визначення дебіторської заборгованості. При цьому увагу слід звернути на вміння розпізнавати в господарській операції економічний і юридичний зміст.

Виходячи з цього, кожен облікову процедуру слід інтерпретувати у двох значеннях: якщо процедура розглядається з економічної точки зору, то бухгалтера цікавить правильність відображення функціональної ролі фактів господарської діяльності; якщо дебіторську заборгованість розглядати з юридичної точки зору, то бухгалтер повинен звернути увагу на відносини власності і зобов'язань.

Відповідно до П(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума [56]. Якщо підприємство очікує своєчасну оплату за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги, то ймовірність отримання вигод існує. Але, якщо з'являються сумніви щодо оплати у визначені терміни, така заборгованість вважається сумнівною.

Поточна дебіторська заборгованість за товарами, продукцією, роботами, послугами визнається активом одночасно з визнанням доходу від їх реалізації. Тому, для їх визнання, необхідно виконання наступних умов:

- покупку передані ризики і вигоди, пов'язані з правом власності (момент передачі ризиків та вигод визначається договором);
- підприємство не здійснює надалі контроль та управління за реалізованою продукцією (товарами та іншими активами);
- сума доходу (виручки) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операцій відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати за цією операцією можуть бути достовірно визначені.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Оцінка поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги наведена на рисунку 1.2.

Рис. 1.2 - Оцінка поточної дебіторської заборгованості

У разі відстрочки платежів за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та/або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування. Відповідно до П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату.

Назарова І.Я. зазначає, що залежно від терміну погашення дебіторської заборгованості на дату балансу вона оцінюється за:

- первісною вартістю;
- чистою реалізаційною вартістю;
- дисконтованою вартістю майбутніх платежів [50, с.218].

Оцінка за первісною вартістю застосовується для всіх видів дебіторської заборгованості, окрім заборгованості за товари, роботи і послуги та за угодами

фінансової оренди.

Первісна вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари) наближена до її справедливої вартості. Але, слід враховувати, що в окремих випадках сума доходу може не збігатися із справедливою вартістю реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг. Так, якщо продукція (товари) реалізована зі знижками, дохід визначається за меншою сумою, ніж справедлива вартість. Тому первісна вартість буде залежати від:

- надання покупцям торгових знижок або знижок з обсягу до дати реалізації;
- надання покупцям знижок після реалізації;
- повернення товарів від покупців.

Торгові знижки та знижки з обсягу до дати реалізації можуть використовуватись підприємствами, що здійснюють реалізацію за каталогами або мають прайс-листи про загальні ціни на свою продукцію. Такі знижки використовуються з метою запобігання зміни цін у каталогах під час сезонного продажу, при продажу товарів постійному клієнту, призначення різних цін за різну кількість реалізованої продукції (товару) або приховування дійсної ціни від конкурентів. Торгові знижки та знижки з обсягу визначають у відсотках до базової (основної) ціни. Супровідні й платіжні документи виписуються за чистою вартістю продажу, тобто за вирахуванням торгової знижки та знижки з обсягу. На рахунках бухгалтерського обліку ці знижки не відображаються.

Поточна дебіторська заборгованість за реалізовану продукцію (товари) зменшується також на суму поверненої продукції (товарів) від покупців.

Оцінка за чистою реалізаційною вартістю здійснюється щодо поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу). Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється резерв сумнівних боргів.

Зміст цієї оцінки полягає в тому, що з принципу обачності у складі активів визнається лише та дебіторська заборгованість, реалізація якої принесе майбутню економічну вигоду. Якщо підприємство не очікує оплати покупцем

частини дебіторської заборгованості, вона визнається сумнівною. Отже, за балансом дебіторська заборгованість визнається за сумою виставлених клієнтам рахунків за вирахуванням сумнівної заборгованості.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги визначається за формулою:

$$\begin{aligned} & \text{Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості} = \\ & \text{Первісна вартість} - \text{Резерв сумнівних боргів} \end{aligned} \quad (1.1)$$

Основні вимоги до визнання та оцінки резерву сумнівних боргів регламентовані П(С)БО 10. Основне призначення такого резерву – зменшити той негативний вплив, що здійснює на фінансове становище підприємства списання безнадійної дебіторської заборгованості, на яку цілком може перетвориться сумнівна заборгованість.

Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів:

1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості (величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів);

2) застосування коефіцієнта сумнівності (величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності) [56].

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, відображається в балансі за теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення. Частина довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, відображається на ту саму дату в складі поточної дебіторської заборгованості.

Однак, слід зазначити, що із часом статус заборгованості може змінитися. Наприклад, поточна заборгованість має бути переведена в довгострокову, якщо по цій заборгованості відстрочена дата погашення та в зв'язку із цим вона настає після закінчення строку, що перевищує дванадцять місяців з дати балансу. За довгостроковою заборгованістю з часом відбувається природний процес переходу в короткострокову, оскільки рано чи пізно строк погашення

такої заборгованості (у повному обсязі або частково) стає менше дванадцяти місяців з дати балансу. В бухгалтерському обліку, як правило, таке переведення дебіторської заборгованості з довгострокової в короткострокову або навпаки не відображається, оскільки дебіторська заборгованість відображається на рахунках Плану рахунків за її видами, а не за строками погашення (на відміну від кредиторської заборгованості, для відображення якої є два класи рахунків: 5 клас «Довгострокові зобов'язання» й 6 клас «Поточні зобов'язання»).

Оцінка за дисконтованою вартістю майбутніх платежів використовується наприклад, для дебіторської заборгованості за довгостроковою фінансовою орендою. Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 181 від 28.07.2000 року (далі – П(С)БО 14 «Оренда») орендодавець відображає в бухгалтерському обліку наданий у фінансову оренду об'єкт як дебіторську заборгованість орендаря в сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню, з визнанням іншого доходу (доходу від реалізації необоротних активів) [58].

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна зробити наступні висновки: підходи різних авторів до оцінки дебіторської заборгованості фундаментально не відрізняються, базовим визначальним нормативним актом є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Існують різні теорії з приводу визнання дебіторської заборгованості активом, але це питання залишається до кінця не розробленим і проблемним.

Висновки до розділу 1

Ознайомившись з теоретичними основами обліку операцій з дебіторською заборгованістю, ми дійшли таких висновків:

1. Розглянувши історичні передумови виникнення поняття дебіторської заборгованості доходимо висновку, що сучасне трактування цього поняття

виникло ще у VIII ст. н.е. З плином часу бухгалтерський облік розвинувся як практична діяльність, пізніше – як наука. І хоча зміст поняття «дебіторська заборгованість» кардинально не змінився, він значно поглибився та удосконалився. На даний час, дебіторську заборгованість можна трактувати не тільки як суму заборгованості контрагентів на певну дату, але й частину оборотного капіталу без якого неможлива діяльність підприємства.

2. При дослідженні сутності дебіторської заборгованості виявлено велику кількість підходів до класифікації дебіторської заборгованості. Різні автори по різному підрозділяють дану заборгованість. Враховуючи думку науковців, ми пропонуємо виділити такі основні класифікаційні ознаки дебіторської заборгованості: за строками погашення, за ступенем спорідненості з контрагентами та за об'єктами виникнення.

3. Важливим питанням для обліку дебіторської заборгованості є оцінка дебіторської заборгованості. Правильна та достовірна оцінка передбачає визначення ринкової вартості дебіторської заборгованості, іншими словами - визначення грошового еквівалента, який очікується отримати в результаті погашення дебіторської заборгованості. Як правило, цей грошовий еквівалент, відрізняється від договірної величини, відображеної в балансі.

РОЗДІЛ 2

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ І ЗВІТНОСТІ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

2.1. Особливості обліку довгострокової дебіторської заборгованості

Щоденно підприємства здійснюють розрахунки з контрагентами, проте не завжди дебіторська заборгованість погашається протягом року чи операційного циклу підприємства. Це призводить до виникнення в балансі довгострокової дебіторської заборгованості, що є наслідком вилучення грошових коштів з господарської діяльності.

Фінансовий стан підприємства значною мірою залежить від наявності та ефективного управління довгостроковою дебіторською заборгованістю. Для досліджуваного підприємства – Товариства з обмеженою відповідальністю «Тімелі», - важливе значення має правильна побудова ефективної системи обліку та контролю дебіторської заборгованості з метою мінімізації ризиків її непогашення та пришвидшення обороту грошових коштів.

Методика бухгалтерського обліку довгострокової дебіторської заборгованості є цілісною багаторівневою складною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених способів і методів, які утворюють чітку послідовність облікових робіт від реєстрації господарських операцій до складання звітності, що призначена забезпечувати потреби управління та створювати можливості для прийняття управлінських рішень. Принципово важливе значення для бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості відіграє її класифікація за строками погашення.

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців з дати балансу [56].

Для накопичення інформації про дебіторську заборгованість та відображення операцій за нею в бухгалтерському обліку у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженим наказом Міністерства фінансів

України № 291 від 30.11.1999 року (далі – План рахунків) передбачено рахунки класів 1 «Необоротні активи» та 3 «Кошти, розрахунки та інші активи». Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості Планом рахунків передбачено рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» [53].

Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженою наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 року (далі – Інструкція про застосування Плану рахунків) до цього рахунку вводяться такі субрахунки [69]:

- 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду»;
- 182 «Довгострокові векселі одержані»;
- 183 «Інша дебіторська заборгованість»;
- 184 «Інші необоротні активи».

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості застосовуються тільки перші три субрахунки.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості та інших необоротних активів ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення, за видами інших необоротних активів.

На субрахунку 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду» відображаються чисті інвестиції орендодавця у фінансову оренду, визначені відповідно до П(С)БО 14 «Оренда». За дебетом цього субрахунку відображаються чисті інвестиції орендодавця у фінансову оренду, за кредитом - погашення заборгованості.

Відповідно до п. 4 П(С)БО 14 «Оренда», фінансова оренда - це оренда, що передбачає передачу орендареві усіх ризиків і вигід, пов'язаних із правом користування та володіння активом [58]. Оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з наведених нижче ознак (рис. 2.1).

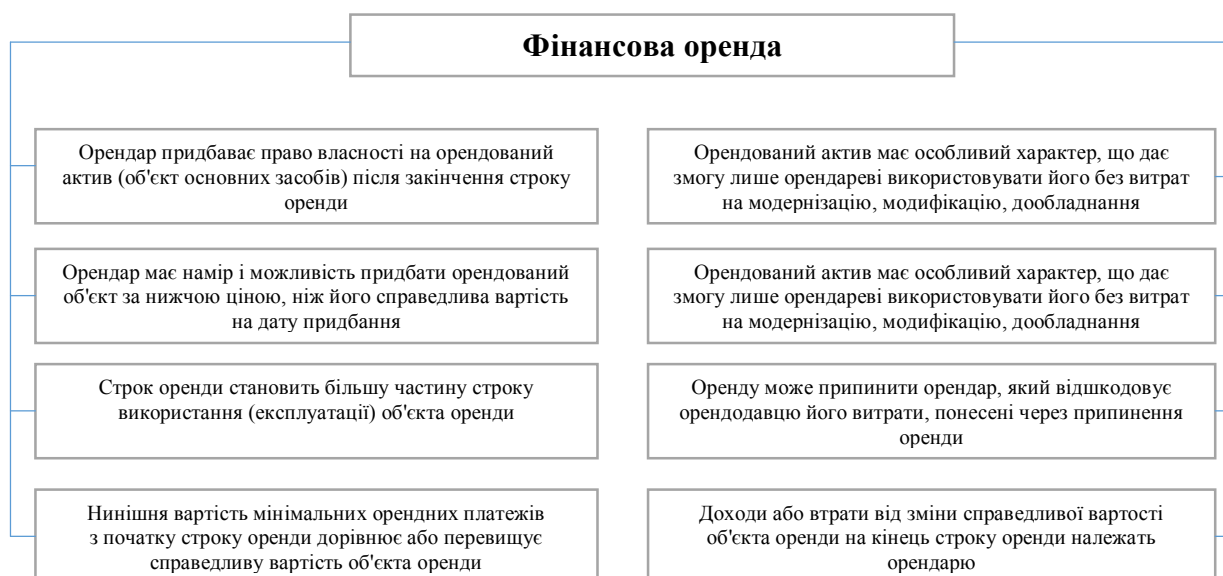

Рис. 2.1 - Ознаки фінансової оренди

У бухгалтерському обліку переданий у фінансову оренду об'єкт відображається як дебіторська заборгованість орендаря - у сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає отриманню, з визнанням доходу від реалізації необоротних активів. Одночасно залишкова вартість об'єкта фінансового лізингу списується з балансу з відображенням у складі собівартості реалізованих необоротних активів [58].

У більшості випадків ліквідаційна вартість об'єкта фінансової оренди дорівнює нулю, адже найчастіше в момент сплати останнього платежу за договором фінансової оренди орендодавець передає право власності на об'єкт фінансової оренди орендарю.

В момент передачі об'єкта у фінансову оренду відображається дохід від реалізації необоротного активу за кредитом субрахунку 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів». На цьому рахунку відображається загальна сума, вказана в угоді фінансової оренди, зменшена на фінансовий дохід (винагороду, відсотки за договором і т. п.), яку орендар повинен сплатити за період фінансової оренди.

Одночасно з відображенням дебіторської заборгованості залишкова вартість об'єкта фінансової оренди виключається з балансу орендодавця з відображенням у складі інших витрат (собівартості реалізованих необоротних

активів). А балансова вартість об'єкта основних засобів зменшується на суму нарахованої амортизації за період експлуатації такого основного засобу. У разі передачі об'єкта основних засобів, який не використовується у власній господарській діяльності (придбаний або виготовлений тільки для передачі у фінансову оренду), до витрат відноситься балансова вартість такого об'єкта.

Актив фінансової оренди, визнаний утримуваним для продажу, відображається орендодавцем відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність», затвердженого наказом Міністерства фінансів України 07.11.2003 року № 617, на субрахунку 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу» [62].

Відповідно до п. 11 П(С)БО 14 «Оренда» різниця між сумою мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансової оренди та теперішньою вартістю вказаної суми, що визначена за орендною ставкою відсотка, є фінансовим доходом орендодавця. Розподіл фінансового доходу між звітними періодами протягом строку оренди здійснюється із застосуванням орендної ставки відсотка на залишок дебіторської заборгованості орендаря на початок звітного періоду [58].

Дебіторська заборгованість повинна бути відображена в обліку орендодавця на початку терміну дії договору фінансової оренди. Причому цей показник є одним із базових. На ньому ґрунтуються майже всі наступні розрахунки. Порядок визначення дебіторської заборгованості у вигляді схеми показано на рис. 2.2.

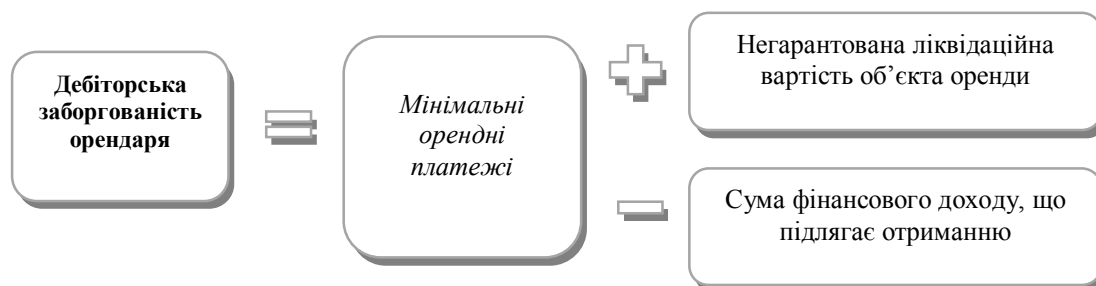

Рис. 2.2 - Визначення дебіторської заборгованості на початок дії договору фінансової оренди

При нарахуванні орендного платежу в обліку відображають дебіторську заборгованість орендаря за дебетом субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». Таку операцію кореспондують за кредитом субрахунку 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду», тим самим зменшуючи заборгованість за об'єктом фінансової оренди, і окремо кореспондують на суму винагороди (відсотків, фінансового доходу), яку отримує орендодавець за кредитом субрахунку 733 «Інші доходи від фінансових операцій».

При отриманні орендних платежів показують проводку за дебетом рахунків 311 «Поточні рахунки в національній валюті», 301 «Готівка в національній валюті» та кредитом рахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

Методологічні основи відображення фінансової оренди, яку надає орендодавець - виробник об'єкта оренди визначено окремо.

Дебіторська заборгованість орендаря відображається як сума визнаного доходу (виторгу) від реалізації готової продукції та нинішньої негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансової оренди одночасно з визнанням доходу (виторгу) від реалізації готової продукції (у цьому випадку дохід такого орендодавця від операції з надання об'єкта у фінансову оренду визнаватиметься за найменшою з двох оцінок: справедливою вартістю цього об'єкта або нинішньою вартістю мінімальних орендних платежів, обчисленою за ринковою ставкою відсотка).

Собівартість реалізованого об'єкта фінансової оренди визначається виходячи з його балансової вартості, зменшеної на нинішню негарантовану ліквідаційну вартість, віднесену на збільшення дебіторської заборгованості орендаря.

Фінансовий дохід орендодавця - виробника об'єкта фінансової оренди - це різниця між сумою мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта оренди та нинішньою вартістю даної суми [58].

Відображення в бухгалтерському обліку операцій з фінансової оренди наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Бухгалтерський облік операцій фінансової оренди

№ п/п	Зміст господарської операції	Дт	Кт
1	Передано виробниче обладнання фінансову у оренду	181	712
2	Нараховано податкові зобов'язання ПДВ	712	641
3	Списано собівартість обладнання, переданого у фінансову оренду	943	286
4	Нарахований орендний платіж за квартал, який складається із:		
5	- частки компенсації вартості обладнання	377	181
6	- винагороди за переданий в оренду об'єкт	377	733
7	Надходження коштів як орендного платежу від орендаря	311	377

Ще одним видом довгострокової дебіторської заборгованості, є заборгованість за довгостроковими векселями одержаними, для обліку якої виділено окремий субрахунок 182 з однойменною назвою.

У процесі господарської діяльності підприємства нерідко вдаються до вексельної форми розрахунків, наприклад у випадку недостатності коштів. Ця форма являє собою розрахунки за товари або послуги між постачальником і платником із відстроченням платежу на основі векселя. Векселі застосовуються в основному тоді, коли в підприємства не вистачає коштів, щоб розплатитися за отриманий товар. У цьому випадку покупець видає постачальнику товарів вексель, що дає йому можливість відстрочити платіж.

Вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк зазначену суму векселедержателю [70].

Вексель вважається довгостроковим, якщо строк його погашення перевищує рік (операційний цикл).

Векселі можуть бути простими та переказними. Основна їх відмінність полягає в тому, що за простим векселем здійснити платіж повинен векселедавець, а в переказному векселі векселедавець (трасант) указує особу, яка зобов'язана сплатити за таким векселем (трасата) [70].

Порядок використання простих та переказних векселів при здійсненні розрахунків наведемо схематично на рис. 2.3.

Рис. 2.3 - Порядок розрахунків вексями

Вексель може бути виданий зі строком платежу [5, 16]:

- за пред'явленням. Вексель пред'являється до платежу протягом року з дати його складання та підлягає оплаті в день пред'явлення. При цьому векселедавець може скоротити або збільшити строк пред'явлення векся до платежу або вказати, що вексель не може бути пред'явлений до платежу раніше визначеної дати (тоді річний строк відлічується саме із цієї дати);
- у визначений час із моменту пред'явлення. День пред'явлення векся до платежу фіксується спеціальною позначкою, яку робить векселедавець простого векся або платник за переказним векселем;
- у визначений час із моменту складання;
- на визначену дату.

Вексель до оплати можна пред'явити через розрахункову палату або самостійно. Якщо вексель до оплати пред'являється векселедержателем самостійно, то на практиці цей факт фіксується актом пред'явлення векся до платежу, де вказується:

- найменування та реквізити сторін, реквізити векселя, пред'явленого до оплати (вид, номер за бланком, дата складання, строк і місце платежу);
- зобов'язання векселедавця здійснити платіж на рахунок векселедержателя;
- зобов'язання векселедержателя передати оригінал векселя векселедавцю після сплати.

Зобов'язання за векселем вважається погашеним при оплаті його повної вартості

Отримання довгострокового векселя відображається за дебетом субрахунку 182 «Довгострокові векселі одержані» [69].

Якщо вексель є відсотковим, тоді суми відсотків відображаються окремо проведенням за дебетом субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» та кредитом субрахунку 732 «Відсотки одержані».

Особи, які проставляють індосамент (передавальний напис, що засвідчує перехід права за цим документом до іншої особи) на векселі, є солідарно відповідальними за платіж за ним. Тому такі зобов'язання обліковуються індосантом за дебетом позабалансового субрахунку 042 «Непередбачені зобов'язання» до отримання достовірної інформації про погашення векселя або до закінчення строку позовної давності.

Дохід, отриманий векселедержателем від обміну векселя, відображається за кредитом субрахунку 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій». Номінал векселя списується в дебет субрахунку 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій».

Якщо вексель передавався не за номінальною вартістю, тоді різниця в обліку індосанта відображається:

- за кредитом субрахунку 719 «Інші доходи від операційної різниці» – у сумі премії;
- за дебетом субрахунку 949 «Інші витрати операційної різниці» – у сумі дисконту.

Погашення довгострокового векселя векселедержателем відображається за кредитом субрахунку 182 «Довгострокові векселі одержані».

Наведемо бухгалтерський облік операцій з отримання та погашення довгострокового векселя в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Бухгалтерський облік операцій з довгостроковим векселями отриманими

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
		Дт	Кт
1	Відвантажено продукцію покупцю	361	701
2	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	701	641
3	Списано собівартість реалізованої продукції	901	26
4	Отриманий простий процентний вексель від покупця як оплата за продукцію, строк погашення якого перевищує рік	182	361
5	Нараховані проценти за векселем	373	732
6	Донараховано суму податкових зобов'язань з ПДВ	732	641
7	Переведено заборгованість за векселем до складу поточної	377	182
8	Погашено покупцем: - вексель	311	377
	- суму процентів	311	373

Доволі часто на досліджуваному підприємстві надаються позики працівникам.

Надання безпроцентної позики працівникам оформлюють договором. Залежно від зазначеного в договорі порядку надання позики, грошові кошти можуть бути або безпосередньо перерахованими на рахунок позичальника, або видані з каси підприємства.

Позики працівникам, повернення яких очікується у строк більше 12 місяців з дати балансу класифікують як довгострокову дебіторську заборгованість. А тому її обліковують на субрахунку 183 «Інша дебіторська заборгованість». На цьому субрахунку вона відображається доти, доки період її повернення не становитиме 12 місяців. У такому разі вона вже буде поточною дебіторською заборгованістю, а тому її переводять на субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» (кореспонденцією за дебетом субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» та кредитом субрахунку 183 «Інша дебіторська заборгованість») [4, 12].

Розглянемо два варіанти обліку довгострокової позики працівнику.

Перший варіант передбачає, що спочатку за дебетом рахунку 183 «Інша дебіторська заборгованість» відображається вся сума позики, а потім на субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» переводять ту її частину, погашення якої очікується протягом дванадцяти місяців із дати балансу.

Другий варіант передбачає, що за дебетом рахунку 183 «Інша дебіторська заборгованість» відображається сума позики за мінусом тієї її частини, повернення якої очікується протягом дванадцяти місяців із дати балансу (ця частина від початку обліковується за дебетом субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами»).

Якщо виходити з позиції раціональності, ми надаємо перевагу першому варіанту, оскільки він надає змогу спочатку побачити на субрахунку 183 «Інша дебіторська заборгованість» усю суму позики, а потім перевести її частинами на субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

На кожну дату балансу частина заборгованості, повернення якої очікується протягом дванадцяти місяців із цієї дати, переводиться до складу поточної за дебетом субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» та кредитом субрахунку 183 «Інша дебіторська заборгованість». Як правило, дата балансу - це останній день звітного періоду, який становить квартал. Утім, якщо наказом про облікову політику підприємства звітним періодом є місяць, то переведення дебіторської заборгованості з довгострокової до поточної здійснюється щомісяця. Відображення такої операції в обліку досліджуваного підприємства наведемо в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Облік надання працівникам довгострокової позики на ТОВ «Тімелі»

№ з/п	Зміст господарської операції	Дт	Кт	Сума, грн.
1	Надано позику працівнику відповідно до договору на 2 роки	183	311	60000,00
2	Переведено частину заборгованості, повернення якої очікується протягом 12-ти місяців із дати балансу, зі складу довгострокової до поточної: (60000 грн/24 міс.) × 3 міс. = 7500 (грн)	377	183	7500,00
3	Повернення заборгованості працівником	311	377	60000,00

В разі якщо працівник підприємства не в змозі повернути отриману позику підприємство може приймати рішення про прощення боргу працівникові. Непогашена працівником заборгованість за позику визначається його доходом, з якого утримуються податок з доходів фізичних осіб та військовий збір, та відноситься до інших операційних витрат.

Розглянувши особливості відображення довгострокової дебіторської заборгованості на рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», слід звернути увагу, що у складі довгострокової дебіторської заборгованості не виділяється окремо такий її елемент, як заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги).

Практика вітчизняних підприємств свідчить, що терміни погашення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги можуть виходити за межі 12 місяців або операційного циклу підприємства. Відтак, з одного боку (за економічною сутністю), вважати таку заборгованість поточною не можна, а з другого – відповідно до норм Інструкції про застосування Плану рахунків - вона не може бути віднесена до складу довгострокової дебіторської заборгованості.

Вважаємо, що така ситуація повинна бути виправлена шляхом можливості відображення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги на окремому субрахунку. Для цього пропонуємо ввести до рахунку 18 субрахунок 185 «Довгострокова заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги». Розподіл дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками на поточну та довгострокову підвищить достовірність даних про неї в обліку та фінансовій звітності. Це допоможе оцінити реальний стан розрахунків з покупцями для здійснення ефективних заходів, спрямованих на скорочення суми такої заборгованості.

За об'єктною ознакою слід особливо виділити ще один різновид дебіторської заборгованості – аванси, що видані контрагентам за майбутні поставки продукції, робіт, послуг. Цей вид дебіторської заборгованості також безпосередньо пов'язаний з основною діяльністю підприємства.

З огляду на це, пропонується довгострокову дебіторську заборгованість

поділяти на такі види:

- довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги);
- заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду;
- довгострокові векселі одержані;
- інша довгострокова дебіторська заборгованість;

Таким чином, для організації обліку дебіторської заборгованості важливе значення має її класифікація на довгострокову та поточну. Для ефективного управління дебіторською заборгованістю та прийняття рішення про її погашення керівництво підприємства повинно володіти достовірною інформацією про всі взаєморозрахунки за конкретний період. Облікова інформація щодо довгострокової дебіторської заборгованості дозволяє користувачам чітко окреслити грошові потоки підприємства, а також мінімізувати ризики виникнення простроченої заборгованості.

2.2. Організація та методика обліку розрахунків з покупцями і замовниками

Правильна організація ведення обліку розрахунків з покупцями та замовниками має стратегічне значення для підприємств будь-якої галузі та форми власності. Результати цього процесу безпосередньо впливають на фінансову стійкість, оптимізацію оподаткування, та досягнення стратегічних цілей його розвитку в сучасних умовах господарювання та забезпечення конкурентоспроможності, прибутковості господарської діяльності.

Несвоєчасність погашення дебіторської заборгованості та повернення заборгованості в неповному обсязі стає причиною виникнення сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Саме тому, враховуючи сучасні умови господарювання, важливою передумовою уникнення зазначених проблем є

створення належним чином організованої системи бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями і замовниками.

Виникнення заборгованості пов'язано з тим, що одночасне виконання обома сторонами зустрічних зобов'язань за договором, відбувається дуже рідко. Як правило, спочатку, свої зобов'язання виконує одна із сторін, внаслідок чого у неї виникає право вимагати компенсацію за заборгованістю, а з іншої сторони - обов'язок оплатити цю заборгованість. Тобто у бухгалтерському обліку у першої сторони в складі господарських засобів виникає актив у вигляді дебіторської заборгованості, а з другої сторони виникає зобов'язання перед кредитором погасити цю заборгованість.

Основними контрагентами для підприємства є покупці і замовники.

Покупці - це юридичні або фізичні особи, які здійснюють купівлю продукції, виробленої самим підприємством-продавцем або придбаним ним у іншої організації для подальшої реалізації [12].

Замовниками є учасники договору, на підставі замовлення яких виготовляється конкретна продукція, надаються послуги, виконуються роботи іншим учасникам договору [12].

Взаємини підприємства з покупцями та замовниками будуються винятково на договірній основі. Права та обов'язки сторін у цьому випадку визначаються на підставі положень договору. На підставі такого договору постачальником здійснюється постачання (одиничне або періодичне (за визначеним в договорі графіком)) а покупцем - оплата. І перше (постачання), і друге (оплата) можуть здійснюватися різним порядком і способом.

Основна відмінність полягає в тому, хто першим виконує свої зобов'язання та в якому обсязі. Наприклад, першим може бути здійснена оплата, причому вона може бути здійснена в повному обсязі або частково. Таким же чином може бути здійснене і постачання.

При реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за договором постачання продавець зобов'язується передати у встановлений строк товар (продукцію) у власність покупця. На підставі договору постачання і специфікації до договору

при передачі товару оформлюються супровідні документи (видаткові накладні, товарно-транспортні накладні тощо).

Укладення договору передбачає виконання сторонами господарських операцій, визначених цим договором. Кожна операція супроводжується оформленням первинного документа. Таким чином, в договорі описується певна схема дій, набір операцій, які сторони повинні виконати і відобразити в документах.

Наприклад, за договорами купівлі-продажу, покупець вносить передоплату за продукцію, а продавець зобов'язується відвантажити продукцію зі складу на своїй території його довірній особі. Щоб отримати продукцію, довірена особа повинна надати продавцеві довіреність, яку йому видав покупець і документ, що посвідчує особу. Дані про відпускання готової продукції (товарів) зі складу заносяться до картки складського обліку за формою М-12.

При відвантаженні товару (продукції) в бухгалтерському обліку постачальника виникає поточна дебіторська заборгованість за товари, яка визнається активом одночасно з визнанням доходу від їх реалізації. Дохід визнається, якщо покупцеві передані ризики і вигоди, пов'язані з правом власності на товар і постачальник надалі не здійснює управління і контроль за реалізованими товарами. Не визнаються доходом суми передоплати за товар.

Інформація про доходи від реалізації готової продукції, товарів, послуг відображається на рахунку 70 «Доходи від реалізації». При цьому за кредитом відображається збільшення (отримання) доходу від реалізації готової продукції і товарів, а за дебетом – належна сума непрямих податків і зборів (обов'язкових платежів) [69]. Якщо товар доставляється за рахунок постачальника, то незалежно від способу доставки (власними силами постачальника або через перевізників) він включає такі витрати до збутових.

Найбільш розповсюдженими різновидами постачань є транзитне постачання товарів і постачання на умовах товарного кредиту.

Постачання на умовах товарного кредиту передбачає передачу у власність на умовах відстрочення платежу на певний строк і під процент. До проценту включається платіж за використання товарів, отриманих у кредит. Процент

може нараховуватися у вигляді процентів на основну суму заборгованості або у вигляді фіксованих сум. Таким чином, особливостями цього договору постачання є: відстрочення платежу і плата за це відстрочення.

Цивільним кодексом України передбачено, що розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних осіб, пов'язані із провадженням ними підприємницької діяльності, здійснюються в безготівковій формі. Такі розрахунки можуть бути також готівковими, якщо інше не встановлене законом [85].

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів [74].

При проведенні безготівкових розрахунків допускаються:

- розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, рахункових чеків;
- розрахунки за інкасо;
- інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту.

Акредитив являє собою форму розрахунків, при якій банк-емітент за дорученням свого клієнта (заявника акредитива) зобов'язаний виконати платіж третій особі (бенефіціару) за поставлені продукцію, товари, виконані роботи та надані послуги або надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Розрахунки за акредитивом, як правило, застосовуються, якщо є сумніви в тому, що друга сторона виконає взяті на себе зобов'язання за договором або ж між сторонами встановлено нові ділові стосунки, укладено контракти на велику суму. Така форма розрахунків краща для обох сторін, оскільки гарантує продавцю отримання плати за продукцію, виконані роботи, надані послуги, а для покупця – свого роду застереження від необґрунтованого авансового платежу за непоставлений товар, а також оплату при тимчасовій відсутності коштів на його рахунку [36].

Розрахунки за інкасо – це банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням і за рахунок клієнта на підставі розрахункових документів здійснює дії з отримання від платника платежу. Банк постачальника сам пересилає розрахункові документи в банк платника. Розрахунки за інкасо здійснюються за допомогою платіжних вимог, платіжних вимог-доручень, чеків та інших розрахункових документів. Дана форма розрахунків вигідна для продавця, тому що вона скорочує час отримання платежу від покупця. Продавцю достатньо подати документи в обслуговуючий банк, який у стислий строк виконає операцію отримання та зарахування вищевказаної суми платежу на рахунок клієнта [6].

Розрахунки чеками застосовуються в безготівкових розрахунках підприємств і фізичних осіб для скорочення часу розрахунків готівкою за продукцію (виконані роботи, надані послуги).

Переваги даної форми розрахунків полягають у такому:

- для покупця – це гарантія отримання товару (чек виписується в момент його отримання);
- для постачальника – швидкість розрахунків.

Кожний вид безготівкових розрахунків має свої переваги та недоліки, тому важливо враховувати їх при проведенні розрахунків із покупцями та замовниками.

Окрім грошової форми розрахунків існує такий вид розрахунків, як бартерні операції.

Бартер - це господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачає розрахунок за продану продукцію (роботи та послуги) в іншій, ніж грошовій, формі. Тобто розрахунок між суб'єктами товарообмінної операції передбачає еквівалентний за вартістю обмін одних товарів, робіт чи послуг на інші. При здійсненні товарообмінних (бартерних) операцій сторони укладають договори, в яких визначають строки взаємних поставок товарів, обов'язки сторін з виконання умов договору та відповідальність сторін у випадку порушення прийнятих зобов'язань [42].

Інформація про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажені продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем, а також про розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи узагальнюється на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Цей рахунок має такі субрахунки:

- 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;
- 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;
- 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»;
- 364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням» (розрахунки за гарантійним забезпеченням, пов'язаним зі здійсненням операцій з деривативами).

За дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, робіт, наданих послуг (в тому числі на виконання бартерних контрактів), яка включає ПДВ, акцизний податок та інші податки, збори, що підлягають перерахуванню до бюджетів і позабюджетних фондів і включені до вартості реалізації. За кредитом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» показують суму платежів, які надійшли від покупців на рахунки підприємства в банківських установах, до каси, та інші види розрахунків [69]. Сальдо рахунку відображає заборгованість покупців і замовників за одержану продукцію.

У ТОВ «Тімелі» операції з постачання готової продукції та визнання дебіторської заборгованості відображаються в бухгалтерському обліку наступним чином (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4.

Облік розрахунків з покупцями

№ п/п	Зміст господарської операції	Дт	Кт
1	Відвантажено готову продукцію покупцеві	361	701
2	Нараховано податкові зобов'язання ПДВ	701	641
3	Списано собівартість реалізованої продукції	901	26
4	Отримано на поточний рахунок оплату за продукцію	311	361

Доходи від надання послуг ТОВ «Тімелі» у бухгалтерському обліку виникають на дату підписання актів наданих послуг та відображаються за кредитом субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг».

Витрати, що входять до виробничої собівартості послуг, акумулюються на рахунку 23 «Виробництво» з подальшим списанням у момент визнання доходу в дебет субрахунку 903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг».

Якщо підприємство реалізує товари, роботи, послуги за передоплатою, - покупець (замовник), що сплатив кошти, з моменту отримання підприємством передоплати (авансу), по суті, виступає кредитором, і лише після відвантаження товарів, виконання робіт, послуг відбувається погашення кредиторської заборгованості.

Наведемо відображення розрахунків за надані послуги у ТОВ «Тімелі» за попередньою оплатою в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Облік надання послуг у ТОВ «Тімелі» за попередньою оплатою

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
		Дт	Кт
1	Отримано попередню оплату	311	681
2	Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	643	641
3	Підписано акт про надання послуг	361	703
4	Списано суму податкових зобов'язань після поставки	703	643
5	Проведено зарахування заборгованостей	681	361

Зважаючи на практику багатьох підприємств, які не використовують для авансів окремих рахунків обліку, вважаємо неприпустимим одержання авансів відображати в обліку за кредитом рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», який за своєю сутністю є активним.

На нашу думку, застосування субрахунків обліку авансів є обґрунтованим з огляду на доцільність однакового відображення в обліку однакових операцій. Це може бути необхідно і з метою належного та однакового відображення у бухгалтерському обліку операцій з нарахування податкових зобов'язань з ПДВ.

У разі виникнення кредитового сальдо за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» підприємство списує його на рахунок 68 «Розрахунки за авансами одержаними» з перенесенням відповідної інформації до реєстрів аналітичного обліку. Тож якщо, наприклад, рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» використовується виключно як активний, то сальдо на ньому на дату балансу відображає повну суму заборгованості покупців за відвантажені товари, виконані роботи, послуги. На нашу думку, відповідні проведення за субрахунками обліку авансів слід здійснювати не під час складання звітності на дату балансу, а в момент виникнення заборгованості.

Облік розрахунків за експортними операціями ТОВ «Тімелі» здійснюється на субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями». Аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором.

Під експортом товарів розуміється їх продаж (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності. Товари, які вивозяться за межі України, підлягають обов'язковому декларуванню з оформленням митної декларації. Митна вартість товару, зазначена в митній декларації, є базою для нарахування митних платежів (митні збори, акциз, ПДВ).

Облік експортних операцій залежить від умов розрахунку з покупцем за продукцію, які фіксуються у зовнішньоекономічному контракті. Це може бути як повна або часткова передплата, так і оплата за вже реалізовану продукцію.

Дохід (виручка) від реалізації продукції визнається на дату переходу права власності на товар від продавця до покупця. Момент настання передачі права власності на товар (дата постачання) повинен застерігатися у зовнішньоекономічному контракті. Звичайно це дата передачі товару від постачальника покупцеві або підприємству, яке займається доставкою товару покупцеві. Документами, що підтверджують факт передачі товару, є:

- товарно-транспортна накладна (при перевезеннях автомобільним транспортом);
- накладна (при перевезеннях залізничним транспортом);
- коносамент (при перевезеннях морським транспортом).

Таким чином, дохід від реалізації товару, зазвичай, визнається на дату, зазначену у вищезгаданих документах. При цьому така дата може не збігатися з датою, зазначеною в митній декларації.

Визнання доходу в обліку відображається проведенням за дебетом субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» та кредитом субрахунку 701 «Дохід від реалізації продукції».

Оскільки розрахунки з нерезидентами за зовнішньоекономічним контрактом зазвичай здійснюються в іноземній валюті, для визначення суми доходу в обліку слід керуватися нормами Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 193 від 10.08.2000 року (далі - П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів») [61]. Відповідно до п. 5 цього стандарту операції в іноземній валюті при первісному визнанні відображаються в гривні шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на початок дня дати здійснення операції.

Після відвантаження продукції в обліку підприємства виникає дебіторська заборгованість покупця. Така заборгованість є монетарною, тобто вона погашатиметься коштами (або їх еквівалентами). Облік такої заборгованості ведеться із застосуванням курсових різниць.

Курсова різниця – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах [61]. Такі різниці за монетарними заборгованостями розраховуються:

- на дату балансу (щоквартально) із застосуванням валютного курсу на кінець дня дати балансу;
- на дату здійснення господарської операції із застосуванням валютного курсу на початок дня дати такої операції.

Курсові різниці від перерахунку коштів в іноземній валюті та інших монетарних статей операційної діяльності відображаються у складі інших операційних доходів і витрат – на субрахунках 714 «Дохід від операційної курсової різниці» та 945 «Втрати від операційної курсової різниці» [27].

Іноземна валюта, що надходить від нерезидента, спочатку зараховується на спеціальний розподільний рахунок банку, де ділиться на суму, що підлягає обов'язковому продажу (65 % обсягу валютних коштів, що надійшли), і на суму, що зараховується на валютний поточний рахунок (25 % валютних коштів).

Надходження іноземної валюти на розподільний рахунок в обліку продавця не відображається. Адже такий рахунок є внутрішнім транзитним банківським рахунком, а іноземна валюта, що надійшла на нього, продавцем не контролюється. Тому датою надходження валютної виручки для продавця вважається дата її надходження на його поточні банківські рахунки.

Отримання оплати за товар відображається проведеннями:

- Дт 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті» – Кт 362 – у сумі, отриманій на валютний поточний рахунок;
- Дт 334 «Кошти в дорозі в іноземній валюті» – Кт 362 – у сумі, що належить до обов'язкового продажу.

Грошові кошти, отримані від продажу іноземної валюти, зараховуються на поточний рахунок підприємства. Оскільки в обліку іноземна валюта повинна відображатися за курсом Національного банку України, а на рахунок підприємства надходить її еквівалент за курсом продажу, у результаті різниці валютних курсів Національного банку України та міжбанківському валютному ринку України виникають доходи або витрати. Вони називаються сумовими різницями і відображаються на субрахунку 711 «Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти» або 942 «Витрати від купівлі-продажу іноземної валюти» в кореспонденції із субрахунком 311 «Поточні рахунки в національній валюті» у момент зарахування коштів, отриманих від продажу іноземної валюти [9, 189].

В ситуації, коли першою подією є відвантаження продукції покупцям, нерідко виникає безнадійна дебіторська заборгованість.

Безнадійна дебіторська заборгованість - це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою сплив строк позовної давності [56].

Загальний строк позовної давності становить 3 роки. Перебіг такої позовної давності може бути перерваний у разі позову до суду чи вчинення дебітором дій, що свідчать про визнання ним свого боргу.

Упевненим у непогашенні заборгованості можна бути за наявності інформації про ліквідацію боржника, визнання його банкрутом, або у разі прощення боргу.

Документами, що підтверджують неможливість повернення заборгованості можуть бути, зокрема:

- виписка з Єдиного державного реєстру чи довідка податкового органу про ліквідацію боржника;
- повідомлення ліквідаційної комісії (конкурсного управляючого) або рішення суду про відмову в задоволенні вимог зі стягнення відповідної заборгованості через недостатність майна ліквідованого підприємства - боржника;
- акт судового виконавця про неможливість стягнення заборгованості з боржника.

За наявності цих документів керівник приймає рішення про визнання заборгованості безнадійною та її списання.

Визнана безнадійною дебіторська заборгованість повинна бути списана зі складу активів підприємства. Водночас на суму такого списання повинна бути зменшена величина резерву сумнівних боргів. В цьому випадку списанню підлягає конкретна заборгованість контрагента. Звичайна хронологія подій на шляху визнання в обліку дебіторської заборгованості безнадійною укладається в таку схему практичних кроків (рис. 2.4).

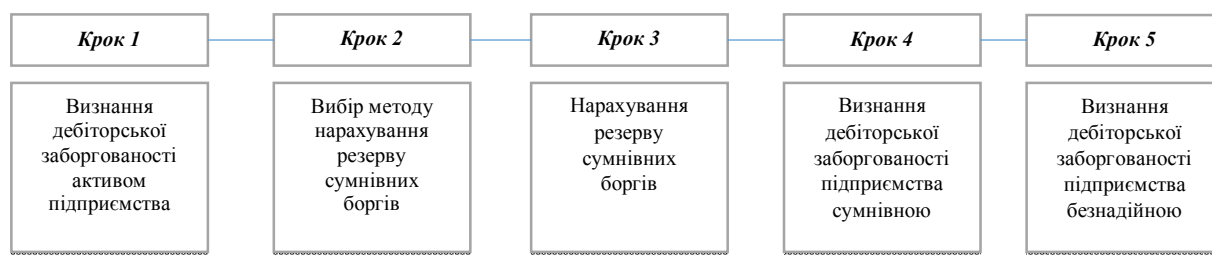

Рис. 2.4 - Порядок визнання безнадійної дебіторської заборгованості

Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів.

У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати:

- якщо сума резерву дозволяє повністю списати безнадійну дебіторську заборгованість робиться проведення за дебетом рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» та кредитом рахунків 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами»;
- у разі недостатності суми резерву (на суму такої нестачі), відображаються витрати за дебетом субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги» та кредитом рахунків 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною, списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат - за дебетом субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги».

Водночас зі списанням дебіторської заборгованості її сума відображається на позабалансовому субрахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість». Така дебіторська заборгованість обліковується протягом 3-х років із дати списання. Це потрібно для спостереження за можливістю її стягнення у випадках зміни майнового положення боржника [10, 342].

Остаточне списання заборгованості з позабалансового рахунка відбувається в одній із двох ситуацій:

- якщо покупець усе ж погасить заборгованість;
- у разі спливу строку обліку такої заборгованості (минуло 3 роки з дати списання).

Не достатньо розкритим в науковій літературі залишається питання щодо обліку розрахунків з учасниками промислово-фінансових груп (ПФГ).

Фінансово-промислові групи - корпоративні структури, які формуються у процесі інтеграції банківського та промислового капіталу, що зосереджують найбільший інвестиційний потенціал і є фінансово-економічною цілісністю.

Слід зазначити, ще у 2010 році втратив чинність Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні», який регулював діяльність фінансово-промислових груп в Україні. У зв'язку з цим, відповідні зміни були внесені і до Господарського кодексу України. Це пов'язано з тим, що такі об'єднання не є юридичними особами і регулювання такого об'єднання, аналогічно регулюванню діяльності організаційно-правової форми із статусом юридичної особи, як це передбачено в законі, є недоцільним.

Крім ПФГ, виникли промислові групи, фінансові групи, консорціуми, конгломерати, холдинги, тобто об'єднання юридичних осіб, що функціонують як основне, і дочірні, що повністю чи частково об'єднують свої ресурси на договірних засадах і діють в торгівлі, ресторанному бізнесі та інших видах діяльності.

Варто зазначити, що Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку не повною мірою дає пояснення щодо застосування рахунку 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ», не містить характеристики щодо його застосування.

Для усунення неузгодженостей в нормативно-правових актах та запобігання перекрученню інформації про дебіторську заборгованість в бухгалтерському обліку пропонуємо змінити назву субрахунку 363 на «Розрахунки з учасниками об'єднань підприємств» та навести в Інструкції про застосування Плану рахунків таку коротку характеристику субрахунку 363: «За дебетом субрахунку відображається збільшення, виникнення заборгованості за розрахунками із учасниками об'єднань підприємств, а за кредитом – її зменшення в результаті погашення». (рис. 2.5).

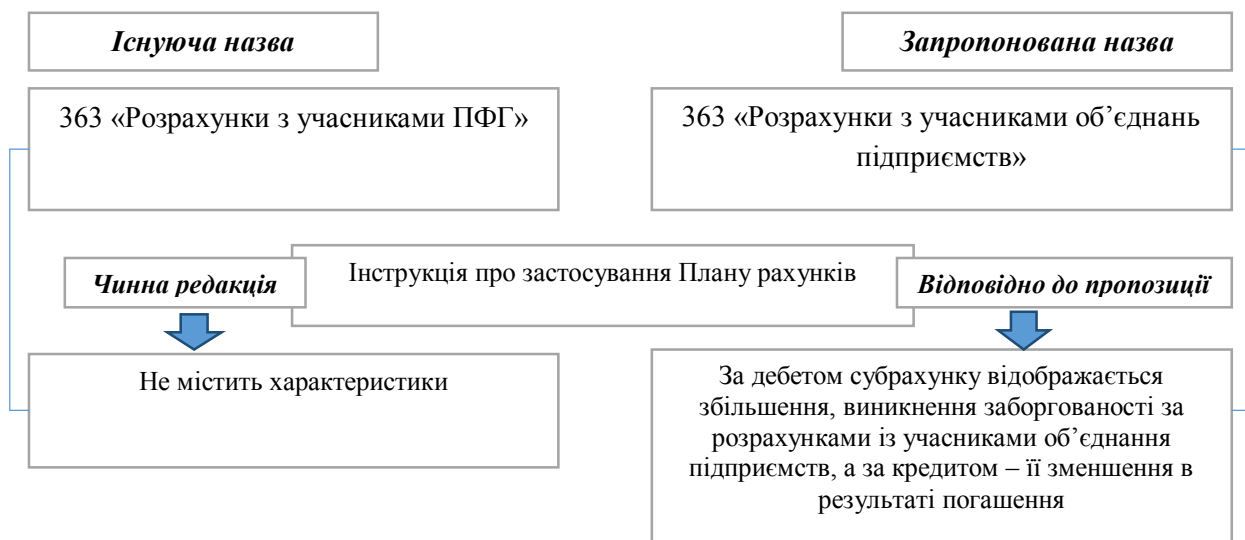

Рис. 2.5 - Пропозиції щодо застосування рахунку 363

Сальдо за рахунком 363 «Розрахунки з учасниками об'єднань підприємств» рекомендуємо відображати у рядку «Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків» форми № 1 «Баланс(Звіт про фінансовий стан)».

Отже, від правильної побудови обліку розрахунків з покупцями та замовниками залежить забезпеченість інформацією внутрішніх користувачів достовірною інформацією про дебіторську заборгованість, що надає можливість здійснювати управління та контроль за розрахунками, попереджувати виникнення безнадійної заборгованості, вживати заходи щодо поліпшення фінансового стану підприємства.

2.3. Організація та методика обліку іншої поточної заборгованості

Дебіторська заборгованість, яка виникає у процесі господарської діяльності, але не пов'язана з реалізацією готової продукції, товарів, виконаних робіт, послуг, є іншою дебіторською заборгованістю. До неї належать розрахунки з різними дебіторами за авансами виданими, нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків тощо. Наведемо склад іншої поточної заборгованості на рис. 2.6.

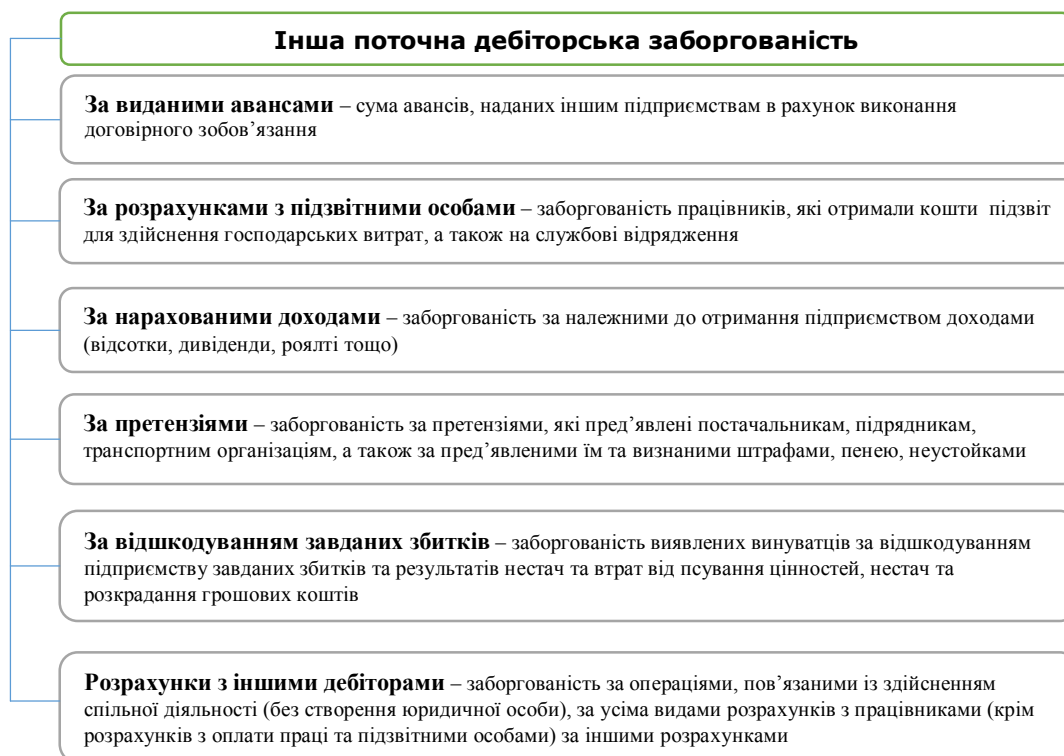

Рис. 2.6 - Склад іншої поточної дебіторської заборгованості

У ряді випадків підприємства під майбутнє постачання матеріальних цінностей або під виконання робіт (послуг), а також при оплаті продукції і робіт, прийнятих від замовників за частковою готовністю, можуть видавати аванси. Аванс є грошовою сумою або іншою майновою цінністю, яка передається в рахунок виконання договірних зобов'язань (наприклад, у рахунок наступних поставок). Це повний або частковий платіж. Здійснюючи авансовий платіж, покупець фінансує продаж за деякий час до надходження товару.

Для обліку розрахунків за виданими авансами під поставку матеріальних цінностей (виконання робіт, надання послуг), а також з оплати продукції та робіт, прийнятих замовником за частковою готовністю, передбачено рахунок 371 «Розрахунки за авансами виданими» [69].

Авансові платежі постачальникам та іншим підприємствам оформлюють платіжними дорученнями, в яких міститься посилання на укладений договір. Підтвердженням проведених платежів є виписка банку.

Аналітичний облік за субрахунком 371 «Розрахунки за виданими авансами» ведеться в розрізі окремих одержувачів грошових коштів у вигляді авансових платежів (за кожним дебітором).

Деякі підприємства вважають за доцільне не використовувати субрахунки обліку авансів отриманих, а обліковувати їх за відповідними рахунками синтетичного обліку, на яких обліковуються розрахунки з певними дебіторами (наприклад, 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 377 «Розрахунки з різними дебіторами»). У таких випадках підприємства повинні забезпечувати ведення обліку розрахунків із контрагентами із застосуванням розгорнутого сальдо за рахунками 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 377 «Розрахунки з різними дебіторами». Тобто всі залишки за дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» та за дебетом рахунку 377 «Розрахунки з різними дебіторами» повинні потрапляти в актив балансу, а всі залишки за кредитом цих рахунків - у пасив. Згортання статей активів та зобов'язань є неприпустимим, крім випадків, передбачених відповідними положеннями (стандартами).

Оскільки національні стандарти не передбачають згортання дебіторської заборгованості із зобов'язаннями навіть у випадках, коли йдеться про одного і того самого контрагента (адже строки чи інші особливості погашення відповідної заборгованості можуть бути різними), то навіть дебіторська та кредиторська заборгованість одного контрагента має відображатися у балансі розгорнуто: заборгованість перед контрагентом - у пасиві, заборгованість контрагента - в активі. Бухгалтерські записи з обліку розрахунків за виданими авансами наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

Облік розрахунків за виданими авансами

№ з/п	Зміст операції	Дебет	Кредит
1	Перераховано аванс постачальнику за товари	371	31
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	644
3	Отримано матеріали	20	631
4	Відображено суму ПДВ	644	631
5	Зараховано заборгованість за виданим авансом та отриманими матеріалами	631	371

ТОВ «Тімелі» у своїй діяльності здійснює розрахунки з працівниками, видаючи їм кошти під звіт для здійснення господарських витрат або на службові відрядження. Як правило, грошові кошти під звіт видають працівникам для виконання виробничо-господарських доручень (у тому числі в межах відряджень).

Підзвітні кошти можна видати у готівковій формі, та шляхом перерахування на корпоративну картку. Видавати готівкові кошти під звіт можна лише за умови, що особа відзвітувала щодо отриманих раніше підзвітних сум.

Якщо підзвітна особа розраховується корпоративною картою без зняття готівки (тобто через платіжний термінал), то такі розрахунки вважаються безготівковими. Фізична особа, яка отримала готівкові кошти під звіт від підприємства з метою придбання для потреб останнього товарів (робіт, послуг), зобов'язана відзвітувати за витрачені готівкові кошти шляхом подання Звіту про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт [72].

Звіт заповнюють безпосередньо працівники, які отримали кошти під звіт, за винятком граф «Звіт перевірено», «Залишок внесений (перевитрата видана) у сумі за касовим ордером», бухгалтерських проведення, розрахунку штрафу та суми утриманого податку за несвоєчасно повернені кошти. Ці графи заповнює посадова особа підприємства, до посадових обов'язків якої належить виконання зазначених функцій. Відривну частину авансового звіту («Розписка») заповнює та підписує посадова особа підприємства, якій працівник здає авансовий звіт. Розписка для підзвітної особи служить документом, що підтверджує своєчасність подання Звіту про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт.

До звіту додаються оригінали документів, які підтверджують факт витрачання підзвітною особою коштів саме за тими напрямками, які вказані в авансовому звіті. Якщо підзвітні кошти перераховувалися на корпоративну картку, то підзвітна особа повинна також надати документи, які підтверджують факт отримання готівкових коштів: зокрема, чеки банкомату, сліпи, квитанції платіжних терміналів тощо.

Решта підзвітних коштів, які працівник не використав або щодо яких немає підтвердних документів, має бути повернена підприємству. У разі якщо таке повернення відбувалося шляхом внесення готівкових коштів до каси, то документом, який підтверджує факт повернення фізичною особою решти коштів, є квитанція - частина прибуткового касового ордера, з відбитком печатки та підписом відповідальної особи підприємства, яка прийняла ці кошти [81,87].

Службовим відрядженням вважається поїздка працівника за розпорядженням керівника органу державної влади, підприємства, установи й організації, що повністю або частково утримується (фінансується) за рахунок бюджетних коштів, на певний строк в інший населений пункт для виконання службового доручення за межами місця його постійної роботи (за наявності документів, які підтверджують зв'язок службового відрядження з основною діяльністю підприємства) [72].

Строки подання Звіту про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт розглянемо в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Строки подання Звіту про використання коштів, виданих на відрядження або під звіт, підзвітними особами

Цілі видачі підзвітних коштів	Строк подання авансового звіту		
	якщо під звіт видали готівку	якщо підзвітні кошти видані в безготівковій формі	
		розрахунки здійснювалися готівкою після зняття їх з платіжної картки	розрахунки здійснювалися в безготівковій формі
На відрядження	До закінчення 5-го банківського дня, наступного за днем, в якому працівник завершив відрядження	До закінчення 3-го банківського дня після завершення відрядження	Протягом 10 (20 - за наявності поважних причин) банківських днів після завершення відрядження
Для виконання виробничо-господарського доручення	До закінчення 5-го банківського дня, наступного за днем, в якому підзвітна особа завершила виконання доручення		

Облік коштів, виданих під звіт, згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку, ведеться на субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами». За дебетом цього рахунку відображаються суми, видані під звіт, а за кредитом,

відповідно, ті суми, які були повернені підприємству або за якими надано затверджений керівником авансовий звіт.

Розглянемо відображення розрахунків з підзвітними особами ТОВ «Тімелі» в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Бухгалтерський облік підзвітних сум у ТОВ «Тімелі»

№ з/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерський облік	
		Дт	Кт
1	Видано працівнику кошти з каси у підзвіт	372	301
2	Оприбутковано товарно-матеріальні цінності, придбані підзвітною особою	20	372
3	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	372
4	Повернена до каси сума невитрачених коштів	301	372

Підприємства, які ведуть активну господарську діяльність, часто надають кошти або майно у користування, внаслідок чого виникають процентні доходи.

Для відображення розрахунків підприємства за належними до отримання відсотками, дивідендами, роялті й іншими доходами від вкладень (інвестицій) в інші підприємства (у тому числі, в спільну діяльність без створення юридичної особи), а також доходів від передачі в оренду майна призначений субрахунок 373 «Розрахунки за нарахованими доходами».

Процентами вважається дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна [54] (рис. 2.7).

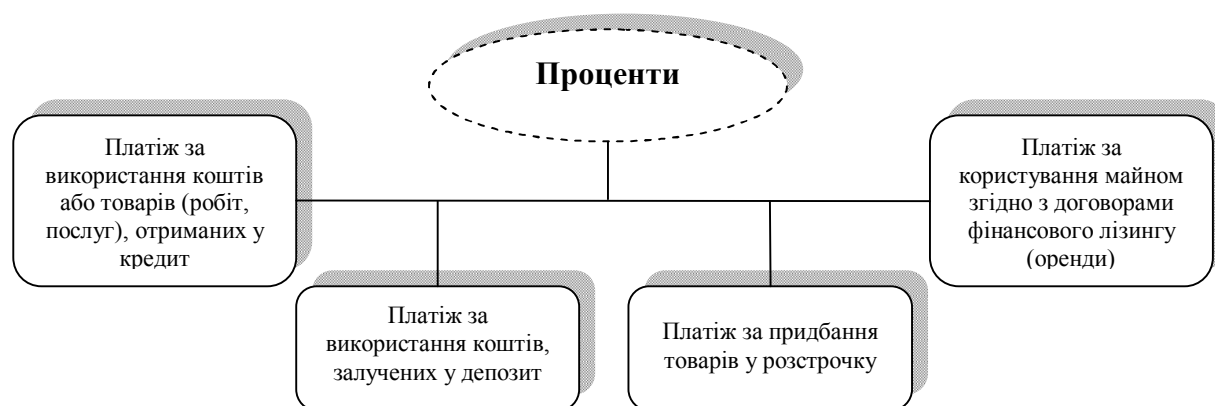

Рис. 2.7 - Визначення доходів за нарахованими процентами [54]

Проценти нараховуються у вигляді відсотків на основну суму заборгованості чи вартості майна або у вигляді фіксованих сум. У разі якщо залучення коштів здійснюється шляхом продажу облігацій, казначейських зобов'язань чи ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих позичальником, або шляхом врахування векселів та здійснення операцій з придбання цінних паперів із зворотним викупом, то сума процентів визначається шляхом нарахування їх на номінал такого цінного папера, виплати фіксованої премії чи виграшу або шляхом визначення різниці між ціною розміщення (продажу) та ціною погашення (зворотного викупу) такого цінного папера [54].

Вони визнаються в тому звітному періоді, до якого вони відносяться, виходячи з бази їх нарахування та строку користування відповідними активами.

Дебіторською заборгованістю за нарахованими відсотками визнається різниця між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів, яка виникла внаслідок відстрочення платежу за продукцію (товари, роботи, послуги). Проценти нараховуються у вигляді відсотків на основну суму заборгованості або фіксованих сум.

Роялті за економічною сутністю є платежем за використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Права інтелектуальної власності поділяються на: особисті немайнові права (право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності та майнові права (право на використання об'єкта права інтелектуальної власності)).

У бухгалтерському обліку під роялті розуміють будь-який платіж, отриманий як винагороду за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіо-касети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торговою маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау) [59].

Доходи, пов'язані з отриманням роялті, у бухгалтерському обліку можуть обліковуватися підприємством:

- у складі доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - якщо роялті є доходом від основного виду діяльності;
- або як інші операційні доходи - якщо отримання роялті не пов'язане з основним видом діяльності підприємства.

Рахунок 71 «Інший операційний дохід» має субрахунок 719 «Інші доходи від операційної діяльності», на якому узагальнюється інформація про інші доходи від операційної діяльності, які не знайшли своє відображення на інших субрахунках рахунку 71 «Інший операційний дохід», у тому числі від роялті.

Дохід від роялті, що включається до складу інших операційних доходів від операційної діяльності підприємства, у бухгалтерському обліку визнається, якщо:

- імовірно надходження економічних вигід, пов'язаних з такою операцією;
- дохід може бути достовірно оцінений.

Слід зауважити, що у бухгалтерському обліку рахунки обліку розрахунків з дебіторами залежать від умов, передбачених відповідним договором платежів за використання нематеріальних активів для обліку нарахованих або попередньо сплачених роялті [23].

Документами, якими оформлюються операції з розрахунків за нарахованими доходами, є довідки та розрахунки бухгалтерії, договори тощо.

Аналітичний облік доходів ведеться у розрізі їх видів.

У процесі ведення господарської діяльності досить часто порушуються умови договорів купівлі-продажу товарів, надання послуг, виконання робіт. Перш за все, це проявляється у недотриманні термінів постачання товарів, постачання та отриманні неякісних товарів (послуг), нестачі при перевезенні, несвоєчасному надходженні оплати. В результаті допущених порушень умов договорів одна сторона несе збитки і має право пред'явити до порушника претензію.

Претензія є способом досудового врегулювання господарських спорів. Це письмова вимога, адресована до боржника, про усунення порушень виконання

зобов'язання і, при необхідності, компенсації понесених збитків і оплати штрафних санкцій.

Слід зазначити, що підприємство не зобов'язане пред'являти претензію боржнику, а має право безпосередньо звертатися до суду. Крім того, за невиконання вимог, зазначених у претензії, нормами законодавства відповідальність не передбачена, претензія лише інформує про необхідність належного виконання умов договору, про компенсацію понесених збитків та нарахованих штрафних санкціях.

Найбільш поширеними варіантами претензій є претензії покупця до постачальника по невідповідності якості поставлених товарно-матеріальних цінностей умовам договору, порушення асортименту, комплектності, бракованої продукції, недостачі вантажів при їх перевезенні, а також багатьох інших причин, а також продавця до покупця щодо своєчасної та повної оплати грошових коштів за придбані товари, надані послуги, виконані роботи.

Так, якщо при прийомі товару за участю представника постачальника встановлена нестача, то це відображається в акті приймання, який підписують усі представники сторін і затверджує керівник підприємства-одержувача. У такому випадку покупець направляє постачальникові претензію, докладаючи до неї акти приймання-передачі товару за кількістю та якістю, висновком технічної експертизи (у разі бракованих товарів), розрахунок збитків від недопоставки товарів тощо. У претензії повинні коротко відбиватися суть спірного питання, техніко-технологічний зміст порушень, нормативні підстави для вирішення спору, вимоги покупця щодо заміни неякісних товарів, повернення сплачених сум, відшкодування збитків, розрахунок штрафних санкцій.

Претензія розглядається протягом місяця, а в разі, якщо обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право повторної перевірки забракованої продукції (товарів) підприємством-виробником, претензії, пов'язані з якістю та комплектністю товару, розглядаються протягом двох місяців.

У момент визнання претензії підприємство відображає дохід у сумі визнаної претензії за дебетом субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями» та кредитом субрахунку 716 «Відшкодування раніше списаних активів». Отримання компенсації за претензією відображається за дебетом рахунку 311 «Поточні рахунки в національній валюті» та кредитом рахунку 374 «Розрахунки за претензіями» [87].

Облік розрахунків за відшкодуванням підприємству завданих збитків у результаті нестач і втрат від псування цінностей, нестач та розкрадання грошових коштів, якщо винуватця виявлено, ведеться на субрахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків» [53].

За дебетом цього рахунку відображають суми виявлених нестач, крадіжок, псування матеріальних цінностей тощо, в кореспонденції з рахунками обліку грошових коштів, необоротних активів та запасів на підставі належним чином оформлених документів (актів перевірок, ревізій, порівняльних відомостей). За кредитом рахунку відображається погашення дебіторської заборгованості. Аналітичний облік ведеться за кожною винною особою із зазначенням прізвища, ім'я, по-батькові, дати виникнення нестачі, суми відшкодування.

Для обліку розрахунків за операціями, які не можуть бути відображені на попередніх субрахунках обліку дебіторської заборгованості використовують субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». На цьому субрахунку ведуть облік за такими операціями:

- з нарахування та сплати орендної плати;
- за позиками працівникам, виданими на індивідуальні потреби;
- за формений одяг;
- за акціями трудового колективу, доходами;
- з продажу товарів працівникам за рахунок позики банку;
- з видачі та погашення позик банку працівникам на індивідуальні потреби (будівництво житла, дачних господарств, побутову техніку та ін.);
- з приводу приватизації майна;
- з використання компенсаційних сертифікатів;
- з організаціями та особами за виконавчими документами;

- з квартиронаймачами, батьками за утримання дітей у дитячих садках, за прийнятті від населення продукцію та тварин;
- за некомерційними операціями (з навчальними закладами, науково-дослідними інститутами, залізничними та водними транспортними організаціями);
- за облігаціями державної позики та ін.

Таким чином, розрахунки за іншими операціями займають значну питому вагу в системі розрахунків підприємства і потребують особливого додаткового контролю та деталізації. З метою управління та контролю за дебіторською заборгованістю облікова інформація повинна надавати користувачам достовірну інформацію про розрахунки з іншими дебіторами та про залишки їх заборгованості підприємству. Правильна організація та дотримання методики обліку іншої поточної заборгованості визначає якість та надійність такої інформації.

2.4. Особливості відображення дебіторської заборгованості у звітності підприємства

Облікова інформація про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності виступає засобом для проведення фінансового й економічного аналізу та оцінки показників діяльності підприємства. Для внутрішніх і зовнішніх користувачів є постійна потреба в достовірній й систематизованій інформації про стан платоспроможності покупців та замовників для того, щоб можна було достовірно оцінити господарську діяльність підприємства.

Така інформація надає можливість користувачам вирішити питання пов'язані із співпрацею з потенційним контрагентом. Її достовірне відображення у фінансовій звітності сприяє підвищенню якості зібраної інформації та прозорості даних про господарські операції, пов'язані з реалізацією готової продукції, товарів робіт та послуг, а також розрахунків з іншими дебіторами підприємства.

Інформація про дебіторську заборгованість відображається у формах звітності № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» [49].

Фінансова звітність в Україні постійно зазнає змін з причини поступового наближення національних стандартів бухгалтерського обліку в рамках встановлення єдиної системи стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності до міжнародних за допомогою перегруповування, заміни, виключення та доповнення табличних частин звітів різними статтями з метою покращення подання даних про стан та господарську діяльність суб'єктів підприємницької діяльності.

Це створює ряд проблем для бухгалтерів при складанні цієї звітності, в тому числі з питань відображення даних щодо заборгованості покупців за відвантаженими товарами, виконаними роботами, наданими послугами, та для зацікавлених в отриманні достовірних даних про доходи суб'єктів підприємницької діяльності, осіб.

Баланс (Звіт про фінансовий стан) - звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал [49]. Призначення цієї форми звітності – надання користувачам повної та достовірної інформації про активи, зобов'язання та капітал підприємства. Баланс складається наростаючим підсумком станом на кінець звітного року або квартал (для проміжного балансу).

Форма № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан) містить інформацію про дебіторську заборгованість в розрізі її класифікації за строками погашення, зокрема про довгострокову й поточну.

Дані Балансу (Звіту про фінансовий стан) відображаються станом на початок і кінець звітного періоду. Дебіторська заборгованість відображається в Балансі за умови, що її оцінка може бути достовірно визначена і очікується одержання в майбутньому економічних вигід, пов'язаних з її використанням.

Наведемо в таблиці 2.9 порядок заповнення інформації про дебіторську заборгованість в Балансі (з урахуванням додаткових статей) на підставі даних

бухгалтерського обліку та як його статті співвідносяться зі статтями інших форм звітності.

Таблиця 2.9.

**Відображення інформації про дебіторську заборгованість у Балансі
(Звіті про фінансовий стан) [84]**

№ з/п	Актив	Код рядка	Формула для заповнення рядка	Що відображається	Зіставлення з показниками інших форм	
1	Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	сальдо Дт субрахунків 181, 182, 183	Дебіторська заборгованість, яка не буде погашена протягом 12 місяців із дати балансу	-	-
2	<i>Вписуваний рядок</i> Векселі одержані	1120	сальдо Дт 34	Заборгованість покупців, замовників та інших дебіторів за відвантаженою продукцію, товари, послуги, яка забезпечена векселем. Дебіторська заборгованість наводиться за чистою вартістю реалізації	-	-
3	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	сальдо Дт 36 за мінусом сальдо Кт 38 (резерв щодо заборгованості за товари, роботи, послуги)	Відображають заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи, послуги (крім заборгованості, забезпеченої векселем, якщо таку інформацію наведено в статті 1120), за мінусом резерву сумнівних боргів	-	Ряд. 940 гр. 3 форми № 5
4	Дебіторська заборгованість за розрахунками: - за виданими авансами	1130	сальдо Дт 371	Аванси, надані іншим підприємством у рахунок майбутніх поставок, за умови, що завершення розрахунків за цими договорами планується протягом 12 місяців із дати балансу	-	-
5	- з бюджетом	1135	сальдо Дт 64	Заборгованість фінансових і податкових органів та переплата за податками і зборами	-	-
6	- у тому числі з податку на прибуток	1136	Дт 641/податок на прибуток	Деталізують дані щодо дебіторської заборгованості за розрахунками з податку на прибуток	-	-
7	<i>Вписуваний рядок</i> Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	1140	сальдо Дт 373	Сума нарахованих і таких, що підлягають надходженню дивідендів, процентів, роялті	-	- ^с
8	<i>Вписуваний рядок</i> Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	1145	сальдо Дт 682, 683 та 36, 377 (щодо пов'язаних сторін)	Відображають заборгованість пов'язаних сторін і дебіторську заборгованість за внутрішньовідомчими розрахунками. Зверніть увагу: за п. 7 НП(С)БО 1, складаючи, зокрема, баланс з урахуванням показників окремого балансу, інформацію про внутрішньогосподарські розрахунки (взаємні зобов'язання в однаковій сумі) не наводять	-	-
9	Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	сальдо Дт 372, 374, 375, 376, 377, 378, 65, 66, 643	Відображають заборгованість дебіторів, що не потрапила до окремих або вже заповнених статей дебіторської заборгованості поточного розділу	-	-

Як вже було зазначено, поточна дебіторська заборгованість визнається активом одночасно з визнанням доходу та оцінюється за первісною вартістю. Але надалі поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю.

Відповідно до п. 4 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», одним із видів фінансових активів є грошові кошти та їх еквіваленти. Отже, якщо за дебіторською заборгованістю очікується отримання коштів, таку заборгованість називають поточною дебіторською заборгованістю, яка є фінансовим активом [57].

П(С)БО 10 передбачено створення резерву сумнівних боргів, котрий забезпечить відображення у балансі чистої дебіторської заборгованості, тобто тієї її частини, яку підприємство очікує отримати.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості - це сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів.

Мета створення цього резерву - об'єктивне відображення дебіторської заборгованості, зокрема тієї, яка є фінансовим активом, у фінансовій звітності.

Відповідно дебіторська заборгованість за перерахованою раніше передплатою, за якою очікується одержання товарів, робіт, послуг, включається до підсумку балансу за фактичною сумою перерахованих коштів.

Сумнівною є поточна дебіторська заборгованість, щодо погашення якої є невпевненість.

Інструкцією про застосування Плану рахунків передбачено рахунок бухгалтерського обліку 38 «Резерв сумнівних боргів», за кредитом якого відображається створення резерву в кореспонденції з рахунками обліку витрат, за дебетом - списання сумнівної заборгованості в кореспонденції з рахунками обліку дебіторської заборгованості чи зменшення нарахованих резервів у кореспонденції з рахунком обліку доходів [69].

Витратна природа резерву сумнівних боргів - це ключова характеристика, яка допомагає дотриматись виконання одного з головних принципів бухгалтерського обліку, а саме - обачності.

Обачність - це застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства [67].

Процедура нарахування резерву сумнівних боргів надає можливість, з одного боку, об'єктивно, без безпідставного завищення оцінити активи підприємства, з іншого - неупереджено, на підставі чітких розрахунків, відобразити витрати підприємства, що в остаточному підсумку вплине на визначення фінансового результату діяльності за звітний період.

ТОВ «Тімелі» визначило метод нарахування резерву сумнівних боргів в своїй обліковій політиці, а вибір методу при включенні його до облікової політики підприємства - самостійне управлінське рішення суб'єкта господарювання, але прийняття його має бути обґрунтованим.

Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із двох методів [56]:

1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості. За цим методом величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності кожного окремого дебітора;

2) застосування коефіцієнта сумнівності. За цим методом величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Дослідження свідчить, що підприємства часто використовують метод абсолютної суми сумнівної заборгованості як більш простий у застосуванні.

За методом абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву розраховується на основі аналізу сумнівності кожної окремої суми або у розрізі окремих дебіторів. Відповідно метод абсолютної суми є найточнішим та надійнішим. Цей метод є доречним у таких випадках:

1) якщо кількість дебіторів є відносно невеликою та щодо них можна отримати інформацію про ймовірність погашення заборгованості;

2) якщо підприємство має у своєму складі спеціальні служби для управління дебіторською заборгованістю (відділ контролю заборгованості, служба економічної безпеки, відділ по роботі з покупцями тощо).

ТОВ «Тімелі» формує резерв сумнівних боргів за методом абсолютної суми сумнівної заборгованості шляхом аналізу ймовірності погашення кожної суми дебіторської заборгованості.

На дату складання фінансової звітності за 2015 р. (станом на 31 грудня 2015 р.) сформовано резерв сумнівних боргів за методом абсолютної суми сумнівної заборгованості шляхом аналізу давності кожної суми дебіторської заборгованості. Підприємство за попередні періоди встановило, що у середньому покупці погашають дебіторську заборгованість протягом трьох місяців. Якщо заборгованість не погашено протягом цього строку, ймовірність її погашення дуже зменшується і вона вважається сумнівною.

Розрахунок резерву сумнівних боргів ТОВ «Тімелі» подано у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Резерв сумнівних боргів ТОВ «Тімелі» за методом абсолютної суми сумнівної заборгованості

Дебітор	Сума заборгованості, грн	Дата виникнення заборгованості	Класифікація заборгованості для розрахунку резерву
ТОВ «Еспада»	1358,80	20.09.2015 р.	Сумнівна
ПП «ЯН-МЗ»	500,00	23.07.2015 р.	Сумнівна
Інші	11167,02	Січень-грудень 2015 р.	Поточна дебіторська заборгованість
Разом	13025,82	Загальна сума дебіторської заборгованості	
У т. ч. резерв сумнівних боргів	1858,8	Сума резерву сумнівних боргів: 1530,00 + 9570,00 + 4600,00 = 15700,00 грн	

Метод застосування коефіцієнта сумнівності ґрунтується на тому, що величина резерву сумнівних боргів визначається як добуток усієї суми залишку дебіторської заборгованості на початок звітного періоду на коефіцієнт сумнівності.

Водночас коефіцієнт сумнівності може бути розрахований у різні способи:

- через визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
- за допомогою класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;

- через визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості в сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3–5 років.

В обов'язковому порядку має бути виконане правило: залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може перевищувати суму власне дебіторської заборгованості на ту ж дату.

Підприємство може використовувати будь-який метод і спосіб розрахунку резерву сумнівних боргів, а також різні методи до різних груп дебіторської заборгованості. Величина сумнівних боргів на кожну дату балансу, що буде визначена за обраним методом, становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

Метод визначення величини резерву сумнівних боргів, обраний і застосований підприємством під час складання фінансової звітності, у Примітках до фінансової звітності має бути вказаний в обов'язковому порядку.

Регулювання оцінки дебіторської заборгованості за допомогою створення резерву сумнівних боргів потребує подальшого вдосконалення в методичному плані, тому не дивно, що на практиці здебільшого відбувається ігнорування відповідних пунктів національних стандартів.

Більшість бухгалтерів без особливого ентузіазму відносяться до необхідності розраховувати додаткові показники за існуючим трудомісткими методиками, які до того ж періодично зазнають змін. Тому на практиці доволі часто відбувається ігнорування положень П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». В літературі теж зустрічаються суперечливі роз'яснення, зокрема, що формування резерву сумнівних боргів є процедурою скоріше обов'язковою, ніж добровільною, а за підприємством залишається тільки вибір методу створення резерву.

З іншого боку, п. 7 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» зазначає, що до підсумку Балансу за чистою реалізаційною вартістю однозначно включається лише поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу) [56].

Показники іншої дебіторської заборгованості наводяться у Балансі за чистою реалізаційною вартістю лише у разі створення щодо неї резерву сумнівних боргів. Тобто до відповідної статті включається остаточний підсумок або нетто-оцінка (первісна вартість за вирахуванням сумнівних боргів).

Крім того, в прикладі № 4 з додатку до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» вказується на можливість створення резерву до статті «Векселі отримані», з включенням даної суми до витрат підприємства. На нашу думку, даний момент методично не обґрунтований. Адже при створенні резерву з відображенням витрат робиться проведення: Дт 944 «Сумнівні та безнадійні борги» Кт 38 «Резерв сумнівних боргів». Але оскільки стаття «Векселі отримані» повинна показуватись за чистою реалізаційною вартістю, то створення резерву з подальшим коригуванням на цю суму рядка 1120 Балансу призведе до некоректного заниження суми дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги). До того ж, з Балансу неможливо буде отримати інформацію, за якою вартістю відображається інша дебіторська заборгованість (за первісною чи чистою реалізаційною). У разі створення резерву на загальну суму іншої дебіторської заборгованості (як у прикладі 4), в Балансі взагалі буде відсутня інформація про неї.

Ми пропонуємо ввести додаткові рядки до Балансу при створенні резерву сумнівних боргів для коригування іншої дебіторської заборгованості (векселі отримані, дебіторська заборгованість за розрахунками, інша поточна дебіторська заборгованість).

Іншим питанням, яке часто виникає стосовно резерву сумнівних боргів – це терміни його нарахування. Резерв сумнівних боргів дозволяється створювати тільки за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року, в той же час пропонується розраховувати резерв перед складанням звітності, а використовуватись він буде протягом звітного року при потребі або безпосередньо перед складанням звітності. Також існують думки, що резерв потрібно нараховувати помісячно.

Пункт 7 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» однозначно вказує на те, що для визначення чистої реалізаційної вартості резерв сумнівних боргів

обчислюється на дату балансу. Але на багатьох підприємствах (холдингових структурах, групах компаній, що управляються одним власником) практикується щомісячна консолідація бухгалтерської інформації, де також важлива актуальність оцінки дебіторської заборгованості.

Для управлінського обліку теж необхідно частіше, ніж раз у квартал, визначати реальність заборгованості дебіторів. Отже, при потребі в управлінських цілях розраховувати резерв сумнівних боргів доцільно щомісяця, з обов'язковим його визначенням щокварталу при складанні Балансу.

Зауважимо на особливості відображення дебіторської заборгованості в фінансовій звітності ТОВ «Тімелі», як суб'єкта малого підприємництва, яке при веденні бухгалтерського обліку і складанні звітності керується також нормами П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва».

Такі суб'єкти поділяються на дві групи, які складають такі звіти:

- фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (в тому числі Баланс, форма № 1м);
- спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (в тому числі Баланс, форма № 1мс).

Довгострокова дебіторська заборгованість відображається в рядку 1090 «Інші необоротні активи» Балансу (форма № 1м).

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги відображається у рядку 1125 «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги». Тут наводиться сума дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів. У цьому рядку відображається також заборгованість, забезпечена векселем.

Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (казначейських, фінансових і податкових органів, державних цільових фондів, зокрема, за розрахунками з тимчасової непрацездатності) - рядок 1135 Балансу (форма № 1м).

Уся інша поточна дебіторська заборгованість відображається в рядку 1155 Балансу (форма № 1м) (за чистою реалізаційною вартістю).

Відповідно до П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого

підприємництва» суб'єкти малого підприємництва, які мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат, поточну дебіторську заборгованість включають до підсумку Балансу за її фактичною сумою .

Перед складанням річної фінансової звітності з метою відображення дебіторської заборгованості ТОВ «Тімелі» здійснюються певні дії:

- відображення в обліку результатів річної інвентаризації (відповідні операції відображають в обліку в періоді завершення інвентаризації, яка обов'язково проводиться перед складанням річного фінансового звіту);
- з урахуванням результатів інвентаризації перекваліфікують активи та зобов'язання, за потреби - списують їх або нараховують чи скориговують резерви.

У бухгалтерському обліку в складі оборотних активів не можуть обліковуватися необоротні активи (наприклад, довгострокова дебіторська заборгованість) і навпаки. Аналогічно у складі довгострокових зобов'язань не можуть бути відображені поточні зобов'язання (наприклад, частина довгострокового кредиту банку, що підлягає погашенню протягом наступного року) і навпаки. Відповідні зміни відображаються у бухгалтерському обліку.

Наступною формою фінансової звітності, яка відображає детальну інформацію про дебіторську заборгованість за строками її погашення, є форма № 5 Примітки до річної фінансової звітності.

У Примітках до річної фінансової звітності наводиться інформація, яка підлягає розкриттю і не може бути в достатній мірі розкрита в інших фінансових звітах. Обсяг інформації, що розкривається, залежить від того, повинне підприємство оприлюднити свою фінансову звітність чи ні. Підприємства, які не зобов'язані цього робити, додатково до даних типової форми наводять у Примітках до річної фінансової звітності також перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості [76].

У розділі ІХ «Дебіторська заборгованість» наводяться суми дебіторської заборгованості з розділу ІІ активу форми № 1 Баланс:

- за видами (заборгованість за товари (роботи, послуги) та інша дебіторська

заборгованість);

- періодами виникнення.

У таблиці 2.11 наведемо порядок заповнення розділу IX Приміток до річної фінансової звітності.

Таблиця 2.11.

Порядок заповнення розділу IX «Дебіторська заборгованість»

Приміток до річної фінансової звітності

Найменування показника	Код рядка	Всього на кінець року	У тому числі, за строками непогашення		
			До 12 місяців	Від 12 до 18 місяців	Від 18 до 36 місяців
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	940	Сальдо (Дт 361–364 мінус Кт 38) (дорівнює Рядку 1125 гр. 4 форми № 1 Баланс)	Аналітичні дані за періодами виникнення заборгованості		
Інша поточна заборгованість дебіторська заборгованість	950	Сальдо Дт 372, 374, 375-377, 378, 63, 65, 685 (дорівнює Рядку 1155 гр. 4 форми № 1 Баланс)			

У розділі VII «Забезпечення і резерви» відображається величина резерву сумнівних боргів на початок та кінець року. Інформація розділу VII деталізує показники рядка 1125 форми № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан).

На нашу думку, ця форма фінансової звітності потребує більшої деталізації, оскільки повинна відображати не тільки інформацію про поточну дебіторську заборгованість, а й довгострокову. Розділ IX форми № 5 Примітки до річної фінансової звітності потрібно доповнити, додавши рядки, в яких буде відображена довгострокова дебіторська заборгованість за видами: довгострокова заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги); заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду, довгострокові векселі одержані, інша дебіторська заборгованість.

Важливою складовою фінансової звітності підприємства є внутрішня бухгалтерська звітність. Це звітність, яка складається бухгалтером-аналітиком та подається власнику чи керівнику підприємства і використовується для прийняття управлінських рішень, основною метою якої є надання оперативної релевантної інформації відповідно до вимог управлінського персоналу.

Високий рівень зовнішньої та внутрішньої конкуренції, непередбачуваність інфляційних рухів, значний ріст виробничих витрат і частки доданої вартості у собівартості продукції, та інші фактори, специфічні для сучасного бізнесу – все це обумовлює посилений інтерес до внутрішнього й управлінського обліку. Тому така інформація потребує систематизації для прийняття відповідних рішень, що робить актуальним питання правильного та своєчасного складання управлінської звітності. У зв'язку з цим, доцільним є розробка форми внутрішньої звітності, що дасть змогу надавати інформацію про дебіторську заборгованість за формою погашення.

Для внутрішніх користувачів з метою проведення фінансового та економічного аналізу та для прийняття рішень управлінським персоналом розроблено звіт про дебіторську заборгованість (таблиця 2.12).

Таблиця 2.12.

Форма звіту про дебіторську заборгованість за термінами непогашення

Контрагент	Залишок боргу контрагента	В т.ч. за термінами виникнення боргу:				Створено резерв сумнівних боргів
		Не більше 30 днів	Від 31 до 90 днів	Від 91 до 365 днів	Від 365 днів	
Підсумок						

Дані запропонованого звіту повинні надати можливість виявляти непередбачених боржників, відстежувати стан розрахунків з дебіторами і в разі виникнення підозри в їх ненадійності завчасно відмовитись від співпраці, зробити більш прозорими взаєморозрахунки, а також визначити потенційно неплатоспроможних контрагентів.

Застосування форм фінансової звітності у поєднанні з використанням форм внутрішньої управлінської звітності позитивно вплине на ефективне проведення контролю дебіторської заборгованості підприємства, що дозволить отримати більш точну та достовірну інформацію та передбачити заходи із попередження прострочення дебіторської заборгованості.

Отже, достовірна оцінка дебіторської заборгованості у фінансовій звітності, відіграє одну з ключових ролей в системі обліку та фінансового

контролю підприємства. Резерв сумнівних боргів коригує вартість дебіторської заборгованості у балансі з метою надання користувачам достовірної інформації.

Розраховувати резерв потрібно обов'язково, не тільки для дебіторської заборгованості за відвантажену продукцію, а й для векселів отриманих та іншої дебіторської заборгованості. Але для двох останніх елементів звітності методика розрахунку резерву є недосконалою.

Висновки до розділу 2

Результати дослідження організації та методики обліку дебіторської заборгованості дають можливість зробити такі висновки:

1. У складі довгострокової дебіторської заборгованості не виділяється окремо такий її елемент, як заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги). Пропонуємо цей вид дебіторської заборгованості відображати на окремому субрахунку 185 «Довгострокова заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги» до рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Це допоможе оцінити реальний стан розрахунків з покупцями для здійснення ефективних заходів, спрямованих на скорочення суми такої заборгованості.

2. Для усунення неузгодженостей в нормативно-правових актах та запобігання перекрученню інформації про дебіторську заборгованість в бухгалтерському обліку пропонуємо змінити назву субрахунку 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ» на «Розрахунки з учасниками об'єднань підприємств» та навести в Інструкції про застосування Плану рахунків таку коротку характеристику субрахунку 363: «За дебетом субрахунку відображається збільшення, виникнення заборгованості за розрахунками із учасниками об'єднань підприємств, а за кредитом – її зменшення в результаті погашення». Сальдо за рахунком 363 «Розрахунки з учасниками об'єднань підприємств» рекомендуємо відображати у рядку «Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків» форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)».

3. Регулювання оцінки дебіторської заборгованості за допомогою створення резерву сумнівних боргів потребує подальшого вдосконалення в методичному плані. Зважаючи на практику вітчизняних підприємств, здебільшого відбувається ігнорування обов'язку нарахування резерву сумнівних боргів за існуючим трудомісткими методиками, що спричинює перекручування інформації про фінансові результати та їх недостовірне відображення у звітності. Вважаємо, що в управлінських цілях розраховувати резерв сумнівних боргів доцільно щомісяця, з обов'язковим його врахуванням щокварталу при складанні Балансу.

4. На нашу думку, форма фінансової звітності № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» потребує більшої деталізації, оскільки повинна відображати не тільки інформацію про поточну дебіторську заборгованість, а й довгострокову. Розділ IX форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» потрібно доповнити, додавши рядки, в яких буде відображена довгострокова дебіторська заборгованість за видами: довгострокова заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги); заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокові векселі одержані; інша дебіторська заборгованість.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

3.1. Сутність, мета та завдання аудиту дебіторської заборгованості

Основним джерелом інформації про фінансовий стан суб'єктів господарювання є фінансова звітність, яка ґрунтується на узагальнених даних фінансового обліку. Облікова інформація про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності розкриває стан розрахунків з контрагентами, виступає засобом для проведення фінансового й економічного аналізу та оцінки показників діяльності підприємства.

Аудит дебіторської заборгованості є засобом, що може визначити її достовірне відображення у фінансовій звітності, сприяти підвищенню якості зібраної інформації, прозорості та достовірності даних щодо розрахункових операцій з дебіторами підприємства.

Мета аудиту дебіторської заборгованості - підтвердити інформацію щодо повноти, достовірності, законності та правильності відображення в обліку та своєчасність розрахунків з дебіторами, а також установити дотримання підприємством вимог П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість».

Предмет аудиту дебіторської заборгованості - господарські процеси та операції, пов'язані з розрахунками підприємства з дебіторами, а також відносини, що виникають при цьому на підприємстві та за його межами [3, 251].

Об'єктами аудиту дебіторської заборгованості можуть бути такі (рис. 3.1).

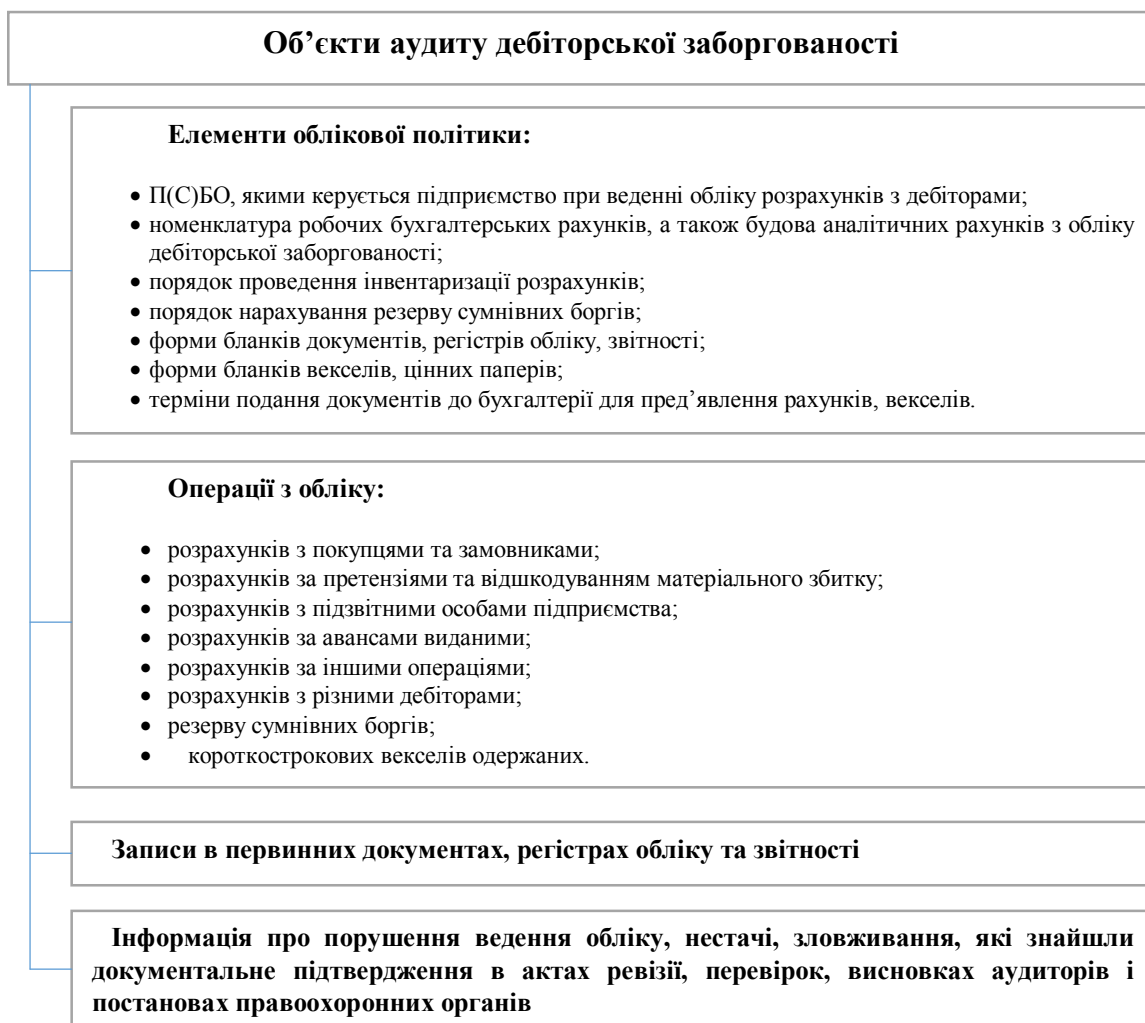

Рис. 3.1 - Об'єкти аудиту дебіторської заборгованості

В процесі аудиту дебіторської заборгованості повинні бути вирішені наступні основні задачі [2, 127]:

- перевірка дотримання порядку документального відображення виникнення дебіторської заборгованості;
- підтвердження наявності внутрішнього контролю за відсутністю викривлення даних при відображенні показників на рахунках бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- підтвердження відповідності оформлених бухгалтерських операцій діючим нормативним актам, перевірка наявності інвентаризації розрахунків відповідно до облікової політики підприємства та вимог законодавства;
- перевірка законності виникнення дебіторської заборгованості підприємства та віднесення її до довгострокової та короткострокової;
- контроль своєчасності погашення дебіторської заборгованості;

- аналіз доцільності та своєчасності заходів, вжитих підприємством щодо ліквідації обставин, які спричинили прострочену заборгованість;
- перевірка правильності відображення в обліку розрахунків з дебіторами за продукцію, товари, роботи, послуги (за товарними операціями);
- перевірка правильності відображення в обліку бартерних операцій;
- перевірка правильності відображення в обліку розрахунків за виданими авансами;
- перевірка дотримання законодавства за розрахунками з підзвітними особами та правильність відображення їх в обліку;
- перевірка дотримання законодавства за розрахунками довгостроковими та короткостроковими векселями одержаними та правильність відображення їх в обліку;
- перевірка необхідності та правильності формування та використання резерву сумнівних боргів;
- перевірка своєчасності списання безнадійної дебіторської заборгованості;
- оцінювання стану синтетичного та аналітичного обліку розрахунків з дебіторами, якості відображення господарських операцій у облікових регістрах та звітності.

Важливою є програма аудиторської перевірки та вибору аудиторських процедур, доречних в кожному конкретному випадку аудиту довгострокової та поточної дебіторської заборгованості.

Слід зазначити, що на сьогодні немає типової програми аудиту, яка б відповідала сучасним вимогам якісного проведення аудиту дебіторської заборгованості. Як правило, програма включає тільки перелік аудиторських процедур, які необхідно здійснити, виконавця, термін перевірки та індекс робочого документа.

Також доцільною є розробка класифікатора можливих порушень і помилок, ймовірність виникнення яких на конкретному підприємстві є значною. Зазначимо, що програма може бути значно деталізована відповідно до кожного виду дебіторської заборгованості. Так, в програму аудиту дебіторської заборгованості можуть бути включені питання:

- перевірка критеріїв оцінки та визнання дебіторської заборгованості;
- нарахування резерву сумнівних боргів відповідно до облікової політики;
- перевірка правильності відображення довгострокової дебіторської заборгованості, розрахунків з покупцями та замовниками за реалізованою продукцією (виконаними роботами, наданими послугами) та іншої поточної дебіторської заборгованості;
- перевірка правильності кореспонденції і відображення операцій з обліку дебіторської заборгованості;
- відображення результатів операцій з дебіторською заборгованістю в регістрах обліку і формах звітності тощо.

Перевірка дебіторської заборгованості повинна виконуватися за класифікаційними групами дебіторської заборгованості. Час проведення перевірки в аудитора обмежений, тому немає ані можливості, ані потреби перевіряти усі операції з обліку дебіторської заборгованості, а, отже, кількість аудиторських процедур повинна бути оптимальною.

Результати аудиторських процедур відображаються в робочих документах аудитора, інформація яких повинна свідчити про якість аудиторської процедури та слугувати доказом виявлених порушень.

При проведенні перевірки в умовах комп'ютерної обробки даних аудитор повинен з'ясувати питання про технічне, програмне і математичне забезпечення комп'ютерів, а також системи обробки інформації. Аудитор повинен визначити, як впливають на організацію та проведення аудиту використання системи комп'ютерної обробки даних у господарюючого суб'єкта. При застосуванні підприємством системи комп'ютерної обробки даних аудитор повинен узгодити з керівником можливість залучення незалежного експерта з метою вивчення комп'ютерної системи підприємства, а також способів перевірки з використанням системи комп'ютерної обробки даних [42].

Складним питанням в аудиті дебіторської заборгованості є встановлення необхідного рівня коштів, які вилучаються на дебіторську заборгованість, а також визначення впливу величини дебіторської заборгованості на фінансовий

стан підприємства [1, 144].

Для вирішення цього питання потрібно:

- визначити оптимальний розмір дебіторської заборгованості, яка б не створювала перешкод для можливості забезпечення безперебійного процесу постачання, виробництва, реалізації та розрахунків підприємства за своїми зобов'язаннями;
- встановити раціональне співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю для прискорення оборотності цих двох показників;
- систематично проводити інвентаризацію заборгованості шляхом перевірки первинних документів, які є основою для виконання розрахунків та відображення операцій в обліку, а також шляхом звірки залишків з контрагентами.

Особливу увагу слід звернути на те, що кожна операція повинна бути санкціонованою та законною. Дані контрольних процедур дозволяють розподілити дебіторську заборгованість, залежно від строків її погашення, на нормальну, прострочену та безнадійну. У свою чергу, отримані відомості дають можливість вжити заходи стосовно простроченої заборгованості, а саме: враховуючи вимоги законодавства та договорів, можна розпочати претензійну роботу, застосувати економічні санкції (нарахування штрафів, пені, неустойки) та інші [3, 253].

Вважаємо, що з огляду на потреби сучасного економічного ринку, в план аудиту та в програму аудиторської перевірки, повинен бути включений етап розрахунку основних показників з аналізу дебіторської заборгованості.

З метою здійснення оцінки стану розрахунків з дебіторами підприємства та надання рекомендацій щодо подальшого успішного фінансового розвитку підприємства.

Саме достовірна оцінка дебіторської заборгованості має важливе значення як для правильного відображення її у звітності, так і для визначення аудитором оптимальної програми аудиту дебіторської заборгованості.

Для проведення аналізу дебіторської заборгованості використовуються

традиційні методики, процедури, розраховуються аналітичні показники. Як правило, аналіз показників дебіторської заборгованості розглядається в контексті аналізу інших об'єктів, водночас дебіторська заборгованість заслуговує на особливу увагу користувачів, і тому результати аналізу повинні задовольняти інформаційні потреби користувачів фінансової звітності, бути корисними та зрозумілими. З огляду на це в методології аналізу важливі системність і взаємозв'язок показників, які характеризують стан дебіторської заборгованості.

Методологія проведення аналізу та результати аналізу повинні розкривати взаємозв'язок між інформацією про стан дебіторської заборгованості за звітний період, загальним напрямом зміни суми дебіторської заборгованості, прийнятими рішеннями, що дає можливість оцінити результати діяльності суб'єкта господарювання, ефективність управлінських рішень за минулі періоди та спрогнозувати діяльність суб'єкта на майбутній період.

Аудитори використовують результати аналізу для складання прогнозів, що можуть безпосередньо впливати на рішення, які приймають користувачі фінансових звітів.

За даними фінансової звітності визначаються основні показники [81]:

- оборотність дебіторської заборгованості - розраховується як відношення виручки від реалізації до середнього залишку дебіторської заборгованості;
- період погашення дебіторської заборгованості - обчислюється як відношення кількості календарних днів у періоді (360 днів) до оборотності дебіторської заборгованості;
- частка дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів - обчислюється за співвідношенням дебіторської заборгованості до поточних активів;
- частка сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості.

Дослідимо динаміку дебіторської заборгованості, визначимо основні показники ТОВ «Тімелі» на основі Фінансового звіту суб'єкта малого

підприємства (Додаток А) (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1.

Показники якості дебіторської заборгованості ТОВ «Тімелі»

Показник	Методика розрахунку	Значення показника		Зміст
		2014 рік	2015 рік	
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Коб)	$Коб = ЧДр / Дз$, де ЧДр - чистий дохід від реалізації продукції Дз - дебіторська заборгованість	17,23	67,29	Показує скільки разів оберталася дебіторська заборгованість за аналізований період
Період погашення (Обдн)	$Обдн = 360 / Коб = (Дз / Вр) * Т$, де Т - тривалість обігу дебіторської заборгованості	20,89	5,35	Показує скільки днів потрібно для одного обороту. Що триваліше період погашення, то вище ризик її неповернення
Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів (Удз)	$Удз = Дз / Обз * 100$, де Обз - загальний обсяг оборотних коштів	11,96	3,40	Показує частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів підприємства. Що вище цей показник, то менш мобільна структура майна підприємства
Частка сумнівної в складі дебіторської заборгованості (Усз)	$Усз = Сз / Дз * 100$, де Сз - сумнівна заборгованість	-	5,00	Характеризує якість дебіторської заборгованості. Тенденції до росту показника свідчать про зниження ліквідності підприємства

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості показав, що дебіторська заборгованість ТОВ «Тімелі» у 2015 році в середньому оберталась 67 разів, в той час як в 2014 році цей показник становив 17,23. Збільшення показника оборотності свідчить, що дебіторська заборгованість у 2015 році погашалась швидше, що позитивно впливало на рух оборотних коштів підприємства, а строк погашення дебіторської заборгованості зменшився. А саме, період, за який в середньому погашалась дебіторська заборгованість скоротився з 21 днів (у 2014 році) до 5 днів (у 2015 році).

Ця позитивна динаміка дозволяє висловити думку, що на сьогодні підприємство забезпечує достатній контроль за погашенням дебіторської заборгованості.

Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів не є значною і становила у 2015 році всього 3 % та значно зменшилась у порівнянні з попереднім роком – приблизно на 8 %. Це позитивна динаміка – підприємство скорочує відносний обсяг дебіторської заборгованості, що підвищує рівень мобільності поточних активів.

Частка сумнівної в складі дебіторської заборгованості складає 5 %.

Відсутність показника за 2014 рік свідчить про те, що сумнівна заборгованість була відсутня, а протягом року її ріст був незначний, що суттєво не впливає на загальний показник ліквідності дебіторської заборгованості.

Отже, за розрахованими показниками можна зробити висновки про те, що підприємство контролює стан дебіторської заборгованості, не допускає виникнення прострочених платежів, володіє достовірною та актуальною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Розраховані показники дають можливість аудитору сформулювати детальніший висновок щодо стану розрахунків за дебіторською заборгованістю, її динамікою на підприємстві.

Питання ефективного контролю за своєчасним стягненням сум з дебіторів з метою запобігання зростанню простроченої дебіторської заборгованості є не менш проблематичним. Для цього на підприємстві має функціонувати відділ внутрішнього аудиту, завданням якого є контроль та запобігання виникнення простроченої дебіторської заборгованості.

Питанням внутрішнього аудиту приділено набагато менше уваги і майже не розглядаються проблеми внутрішнього аудиту операцій з дебіторською заборгованістю.

На досліджуваному підприємстві немає служби внутрішнього аудиту, яка б могла забезпечувати постійне впорядкування та удосконалення системи внутрішнього аудиту з метою забезпечення інформацією керівництва про стан розрахунків для прийняття управлінських рішень та складання звітності.

При створенні цієї служби, на нашу думку, слід враховувати: економічну ефективність від її діяльності, способи відшкодування витрат на аудит; величину підприємства і його фінансові можливості. В разі відсутності економічної доцільності виокремлення служби внутрішнього аудиту можна розглянути можливість створення посади внутрішнього аудитора. ТОВ «Тімелі» доцільно було б розробити і затвердити «Положення про організацію системи внутрішнього аудиту», що дозволило б регламентувати створення та діяльність служби внутрішнього аудиту. В посадових інструкціях внутрішніх аудиторів повинні бути чітко визначені їх функціональні обов'язки, а

внутрішнім аудиторам повинні бути надані можливості доступу до будь-якої необхідної їм інформації.

Служба внутрішнього аудиту проникає у функції менеджменту, організаційну діяльність підприємства, забезпечує інформацією про якість управлінської діяльності, надає керівництву результати аналізу, фінансові прогнози щодо діяльності, яка перевіряється, рекомендації, поради, а також готує узагальнену інформацію про дійсне становище компанії, що дає можливість своєчасно внести корективи до діяльності підприємства та ліквідувати недоліки.

Таким чином, для ефективного функціонування підприємства важливо здійснювати внутрішній аудит дебіторської заборгованості. У рамках удосконалення внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві рекомендується розробити схему його проведення, перелік аудиторських процедур та робочі документи аудиторської перевірки.

Отже, запорукою якісного аудиту дебіторської заборгованості, є правильно проведене його попереднє планування, вибір адекватної стратегії та складання детального плану даного сектору аудиту.

3.2. Особливості аудиту довгострокової дебіторської заборгованості

Для аудиту довгострокової дебіторської заборгованості підприємства використовують широкий спектр методів. Аудитор проводить суцільну або вибіркочу перевірку розрахунків. У практиці аудиту перевагу віддають вибіркочому способу.

Перевірку бажано починати з аналізу матеріалів інвентаризації дебіторської заборгованості. Аудитору необхідно виявити на основі відповідних документів обґрунтованість сум дебіторської заборгованості.

Крім цього, методика аудиту довгострокової дебіторської заборгованості передбачає здійснення таких процедур, як [3, 256]:

- звірка залишків заборгованості у фінансовій звітності з обліковими регістрами;
- визначення крупних дебіторів і складання їх переліку;
- направлення запитів на підтвердження довгострокової дебіторської заборгованості за векселями отриманими;
- перевірка наявності і правильності реєстрації договорів фінансової оренди;
- перевірка оформлення договорів з надання довгострокових позик працівникам підприємства;
- перевірка правильності оформлення первинних документів та своєчасне надання їх у бухгалтерію;
- оформлення окремим документом виявлених під час здійснення аудиту порушень.

Аудитор повинен проаналізувати склад дебіторів підприємства, виділити найбільш значні, виходячи із суми боргу. Після чого здійснити їх перевірку і за результатами скласти робочі документи.

Основні завдання аудиту дебіторської заборгованості за майно, передане у фінансову оренду [1, 147]:

- встановити правильність визнання операцій з оренди необоротних активів і віднесення цих операцій до фінансової оренди;
- дотримання визначених положень орендної угоди та правомірність змін її умов;
- правильність визначення складу орендних платежів та їх розрахунку;
- правильність відображення необоротних активів, наданих в оренду у бухгалтерському й податковому обліку;
- наявність фактів безоблікової передачі в оренду необоротних активів;
- своєчасність проведення розрахунків за необоротні активи, надані у фінансову оренду.

При перевірці правильності відображення операцій фінансової оренди аудитор повинен виходити із сутності, класифікації оренди та методологічних засад відображення орендних операцій у бухгалтерському обліку і їх розкриття

у фінансовій звітності.

Перевірку правильності віднесення підприємством орендованих необоротних активів до фінансової та оперативної оренди здійснюють відповідно до П(С)БО 14 «Оренда».

Для визнання фінансової оренди необоротних активів аудитор має встановити наявність хоча б однієї із ознак, визначених П(С)БО 14 «Оренда».

Аудитор перевіряє правильність розрахунку мінімальних орендних платежів. При перевірці мінімальних орендних платежів аудитору слід враховувати, що їх склад залежатиме від можливості та наміру орендаря придбати об'єкт оренди чи актив за ціною, нижчою за їх справедливу вартість на дату придбання.

У першому випадку (придбанні об'єкта оренди) мінімальні орендні платежі складаються з мінімальної орендної плати на весь строк оренди та суми, яку треба сплатити згідно з угодою на придбання об'єкта оренди. У другому випадку (придбанні активу) мінімальні орендні платежі складаються з мінімальної орендної плати за весь строк оренди та суми, яку слід сплатити, щоб придбати цей актив.

Аудитору необхідно врахувати залежність величини гарантованої ліквідаційної вартості від строку корисного використання основних засобів. Тому він має з'ясувати обґрунтованість визначення корисного використання основних засобів, враховуючи, що гарантована ліквідаційна вартість може бути досить значною, якщо строк корисного використання основних засобів значно перевищує строк їх оренди.

Крім того, слід пам'ятати, що при оренді може мати місце як гарантована, так і негарантована орендодавцю ліквідаційна вартість основних засобів. Гарантованою ліквідаційною вартістю є:

- для орендаря - частина ліквідаційної вартості, яка гарантується до сплати орендарем або пов'язаною з ним стороною;
- для орендодавця - частина ліквідаційної вартості, яка гарантується до сплати орендарем або незалежною третьою стороною, спроможною за своїм фінансовим станом відповідати по гарантії.

Під час перевірки правильності розрахунку мінімальних орендних платежів аудитор необхідно врахувати, що негарантована ліквідаційна вартість не впливає на їх розрахунок і, отже, збільшує ризик орендодавця. При перевірці правильності обчислення теперішньої (дисконтованої) вартості мінімальних орендних платежів аудитор повинен врахувати, що в цьому випадку має бути застосована орендна ставка відсотка.

Орендна ставка відсотка - ставка відсотка, за якою теперішня вартість суми мінімальних орендних платежів та негарантованої ліквідаційної вартості дорівнює справедливій вартості об'єкта фінансової оренди на початок строку оренди. У разі, якщо орендну ставку відсотка визначити неможливо, орендар повинен застосувати для дисконтування ставку відсотка на можливі позики орендаря. Ставка відсотка на можливі позики орендаря - це ставка, яку мав би сплатити орендар за подібну оренду або (якщо цей показник визначити неможливо) ставка процента за позиками для придбання подібного активу (на такий самий строк і з подібною гарантією) на початок строку оренди [58].

Різниця між теперішньою вартістю мінімальних орендних платежів та сумою зобов'язання з фінансової оренди на її початку становить фінансові витрати орендаря. Фінансові витрати відображують суму процентів, яку сплачує орендар протягом строку оренди за користування майном [58].

Наступним етапом перевірки операцій з фінансової оренди є відображення їх в бухгалтерському обліку. Аудиторові необхідно встановити відповідність договору фінансової оренди чинному законодавству, наявність в ньому предмету фінансової оренди, обов'язкового додатку - договору купівлі-продажу майна, правильність визначення орендних платежів, структуру укладеного договору. Далі аудитор приступає до перевірки правильності і повноти заповнення первинних документів та облікових регістрів, а також достовірності відображення операцій у фінансовій звітності.

Аудит розрахунків за довгостроковими векселями отриманими розпочинається з перевірки правильності вексельного обігу зі встановленням їх наявності в касі підприємства.

Аудитор повинен зафіксувати кількість векселів на момент перевірки, при

цьому перевірити, чи на всі наявні векселі в касі складено опис (включено в реєстр). За наявності розбіжностей між даними реєстру та наявними векселями в касі встановити їх причини. У ході перевірки аудитор має з'ясувати, чи зберігаються векселі в іншому місці на підприємстві, крім каси. У разі виявлення подібних фактів, необхідно повернути такі векселі до каси підприємства та включити їх до реєстру.

Виявивши всі наявні векселі в касі та в інших місцях їх зберігання, в інших підприємствах (банках), аудитор складає список наявних векселів та складає проміжний акт про порушення, виявлені в ході перевірки дотримання умов та порядку збереження векселів. Перевіряючи наявність векселів в касі, аудитор має звернути увагу на правильність складання реєстру векселів та з'ясувати, чи своєчасно, чи в повній мірі відображається рух векселів (продаж, передача на акцептування, інкасування, облік, відповідне збереження тощо) спеціальними відмітками в реєстрі.

Аудитор також повинен провести юридичну (нормативно-правову) експертизу векселів та формальну перевірку їх бланків. Така перевірка необхідна для визначення реальної вартості зарахованих на баланс цінних паперів і є однією з основних вимог під час здійснення інвентаризації векселів. Для здійснення юридичної експертизи векселів залучаються юристи.

У ході такої перевірки досліджується питання дотримання вимог до паперу вексельного бланка, зокрема його формату, кольору та захисту, перевіряється наявність номерів бланків (шестизначний номер). До уваги беруть цілість паперу бланка, міру забруднення, пошкодження бланків тощо [2, 132].

Виконуючи юридичну експертизу векселя, аудитор має перевірити правильність заповнення всіх реквізитів векселя, встановити можливі дефекти його форми, в т. ч. перевірити, чи є дана юридична особа законним власником векселя, тобто чи насправді вексель виписано на ім'я цієї юридичної особи (ремітента), чи здійснено на цю юридичну особу останній іменний індосамент, чи вексель надійшов за бланковим індосаментом.

Законним векселедержателем є юридична особа, у якої знаходиться переказний вексель, якщо її право базується на безперервному ряді

індосаментів. Слід перевірити, щоб індосамент був проставлений на звороті векселя або на алонжі. При цьому, якщо в ході візуального обстеження векселя виявиться, що індосамент частковий, то такий індосамент є недійсним і аудитор повинен вимагати пояснення щодо правомірності його зберігання на даному підприємстві.

Вексель визнається фіктивним, якщо:

- у векселі визначено кілька місць платежу;
- не вказано ні місця платежу, ні місце знаходження платника;
- чітко не визначено вексельну суму, не вказано дату складання векселя; відсутній підпис платника;
- у тексті (в наказовій частині чи індосаменті) обумовлені вимоги сплати, тобто не дотримано простоти наказу;
- замість назви того, кому або за наказом кого має бути здійснена виплата, написано «пред'явнику»;
- відсотковий вексель виписано без ставки процентів;
- вексель складено не тією мовою, якою написано найменування «вексель».

Якщо між сумами векселя, виписаними цифрами і прописом, існують розбіжності, то вексель має силу на суму, позначену прописом; якщо сума векселя позначена декілька разів (або цифрами, або прописом), то у випадку розбіжностей між цими позначеннями, вексель має силу лише на меншу суму. Вексель же у вищезазначених випадках є дійсним. Під час візуального обстеження векселів слід звернути увагу на емітента такого векселя. Якщо вексель емітований філіалом без права юридичної особи, то такий вексель вважається фіктивним.

Після закінчення юридичної експертизи векселів, аудитор складає проміжний акт про наявність у касі загальної кількості векселів, які перебувають на зберіганні, та кількість векселів, які візуальною експертизою розцінені як фіктивні. Після цього аудитор має право отримати письмове пояснення про зберігання фіктивних векселів, яке супроводжується висновком офіційної судової експертизи.

Окремо під час огляду векселів досліджується питання щодо прострочення

пред'явлення їх до оплати. За векселями з простроченими строками, в кожному окремому випадку беруться пояснення у керівників підприємства та з'ясовують причини порушення строків, а також послідовні їх дії, спрямовані на погашення такого векселя.

Завершивши перевірку порядку зберігання векселів у касі, аудитор складає список дійсних векселів та список фіктивних, а також прострочених векселів. Потім здійснюється дослідження проведених за такими векселями господарських операцій, та підраховуються збитки (втрати) як на підприємстві, так і в інших учасників індосаменту: збитки від втрат та псування недійсних векселів, видатки, пов'язані з індосаментом, збитки від незабезпечення виконання взаємних зобов'язань тощо.

Основним завданням інвентаризації векселів є виявлення їх фактичної наявності, встановлення залишку чи недостачі, а також перевірка реальної вартості зарахованих на баланс цінних паперів. Під час інвентаризації дані бухгалтерського обліку векселів співставляються з наявними векселями в касі підприємства. В разі виявлення розбіжностей даних обліку та наявної їх кількості в касі підприємства, аудитор має з'ясувати причини таких розбіжностей. Зокрема, причиною розбіжностей може бути вилучення векселя під час проведення операцій інкасування, авальювання векселів, передачі векселів за угодами застави та зберігання [2, 134].

У випадках інкасування векселя аудитор повинен перевірити наявність на підприємстві копії заяви підприємства, копії акту-передачі векселя на інкасування, а також копії самого векселя, оригінал якого передано на інкасування. При цьому слід зазначити, що акт прийому-передачі векселів (за винятком казначейських) складається за довільно прийнятою формою, але обов'язково підписується керівником і головним бухгалтером юридичної особи і завіряється печаткою.

У разі вилучення векселів у зв'язку із здійсненням операції обліку щодо них, аудитору необхідно перевірити у підприємства копію договору. Оскільки така операція здійснюється з передачею права власності на даний вексель, то під таку передачу векселя перевіряються бухгалтерські проводки.

З метою попередження здійснення господарських операцій за участю фіктивних (недійсних) векселів і таким чином попередження зловживань в економічній сфері, в обов'язковому порядку здійснюється перевірка правильності випуску (емітування) векселів. Бланки векселів можуть бути виготовлені лише спеціалізованими дільницями на поліграфічних підприємствах, які мають необхідне обладнання, технологію, матеріали, рівень кваліфікації фахівців, умови обліку, зберігання та транспортування матеріалів, напівфабрикатів та готової продукції. Тому аудитору слід встановити, чи є у суб'єктів підприємницької діяльності, які виготовляють чи ввозять бланки векселів, відповідна ліцензія Міністерства фінансів України. Самостійне виготовлення бланків векселів підприємствами та банками забороняється.

Підприємства мають купувати вексельні бланки в комерційних банках України. При цьому аудитор має перевірити, щоб покупці, крім вартості бланку, в обов'язковому порядку сплатили державне мито за кожен вексельний бланк. Нумерацію бланків векселів здійснюють регіональні управління Національного банку України, які отримують їх від Національного банку та передають комерційним банкам для подальшого продажу. З метою недопущення випуску фіктивних векселів, аудитору необхідно звірити реєстраційні номери викуплених вексельних бланків з даними їх реєстрації в журналі банківської установи, в якій викуплено ці бланки. Після здійснення такої перевірки, аудитор обчислює, скільки вексельних бланків списано як пошкоджених, скільки використано під випуск векселів, та чи відповідає різниця тій кількості бланків, які обліковуються на позабалансовому рахунку.

Іноді бухгалтери не приділяють уваги класифікації заборгованості на поточну і довгострокову та обліковують надані співробітникам довгострокові безвідсоткові позики на рахунку обліку поточної дебіторської заборгованості 37 «Розрахунки з різними дебіторами» (наприклад, на субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами»). Для розрахунків з працівниками за виданими довгостроковими позиками призначений субрахунок 183 «Інша дебіторська заборгованість». Але при настанні терміну погашення позики протягом дванадцяти місяців з дати балансу заборгованість працівника перед

підприємством необхідно перевести з довгострокової дебіторської заборгованості до складу поточної дебіторської заборгованості.

Аудитор перевіряє відповідність сум, відображених у Балансі підприємства, і сальдо на рахунках обліку довгострокової дебіторської заборгованості, звертаючи увагу на правильне відображення розгорнутого сальдо за рахунками в активі балансу.

Отже, аудит довгострокової дебіторської заборгованості дає можливість оцінити стан обліку операцій за розрахунками з фінансової оренди та отриманими векселями, іншої довгострокової заборгованості та достовірність інформації у фінансовій звітності. Принципове значення має визначення ефективної методики аудиту.

3.3. Організація та методика аудиту поточної дебіторської заборгованості

Основними завданнями аудиту розрахунків поточної дебіторської заборгованості є підтвердження достовірності інформації, поданої в фінансовій звітності, виявлення обґрунтованості проведення розрахункових операцій та правильності визначення фінансових результатів за ними на основі наданих підприємством даних аналітичного та синтетичного обліку, первинних документів, відповідності їх чинному законодавству України.

Метою аудиту поточної дебіторської заборгованості є висловлення думки щодо достовірності відображення в фінансовій звітності показників дебіторської заборгованості та доходів від реалізації продукції (робіт, послуг).

Аудит поточної дебіторської заборгованості проводиться за наступними основними напрямками:

- аудит розрахунків з покупцями та замовниками;
- аудит розрахунків з підзвітними особами;
- аудит розрахунків з іншими дебіторами.

Перевірка поточної дебіторської заборгованості розпочинається з оцінки особливостей організації обліку, зазначених у наказі про облікову політику.

При цьому, аудитор визначає методичні та організаційні особливості, з'ясовує можливість застосування тих чи інших методик, які можна запропонувати та оцінює такі питання у наказі про облікову політику [3, 263]:

- оцінка дебіторської заборгованості;
- методика розрахунку резерву сумнівних боргів;
- перевірка робочого плану рахунків й уточнення, які саме рахунки і субрахунки використовує підприємство для обліку дебіторської заборгованості та яким чином деталізує інформацію;
- наявність використання іноземної валюти при проведенні розрахунків з іноземними контрагентами тощо.

З огляду на мету аудиту дебіторської заборгованості щодо кожного з виду тверджень, визначаються процедури, які повинні застосуватися для перевірки дебіторської заборгованості (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2.

Твердження керівництва стосовно дебіторської заборгованості та відповідні аудиторські процедури [19]

Мета аудиту дебіторської заборгованості	Аудиторські процедури
1	2
Існування	
Дебіторська заборгованість, відображена в балансі, дійсно існує	1) Ознайомлення з результатами інвентаризації розрахунків із дебіторами та відображенням її результатів у бухгалтерському обліку.
	2) Направлення запитів дебіторам.
	3) Виконання альтернативних процедур для всіх тих дебіторів, від кого не отримана відповідь: <ul style="list-style-type: none"> ▪ телефонування керівництву дебітора; ▪ запит державному реєстратору щодо існування дебітора; ▪ пошук на інтернет-сайті Державної фіскальної служби України в Реєстрі платників ПДВ.
Настання	
Доходи, які відображені у Звіті про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), отримані за дійсними операціями та пов'язані із суб'єктом господарювання	1) Вибіркова перевірка первинних документів (накладних, актів приймання-передачі, рахунків-фактур) на реалізацію.
	2) Звіряння сум доходів, відображених у фінансовій звітності, з даними бухгалтерського обліку і з первинними документами.
	3) Інтерв'ю осіб, відповідальних за реалізацію.
Оцінка валова	
Дебіторська заборгованість на дату відображення врахована у відповідних продажних цінах	1) Зіставлення статей дебіторів у фінансовій звітності з оборотами в аналітичному обліку та вибірково з первинними документами.
	2) Вивчення цінової політики клієнта і зіставлення її з умовами продажу окремим дебіторам (вибірково).
	3) Перевірка застосовуваних цін та кількісних показників продажу з умовами, передбаченими договорами з дебіторами.

Продовження таблиці 3.2

1	2
Оцінка чиста	
Дебіторська заборгованість на дату балансу оцінена за чистою реалізаційною вартістю	1) Огляд і оцінка дебіторської заборгованості за строками погашення.
	2) Перевірка відповідності нарахування резерву сумнівних боргів застосовуваній обліковій політиці.
	3) Арифметичний перерахунок резерву сумнівних боргів.
Права та обов'язки	
Дебіторська заборгованість сформована на підставі відповідних правоустановчих документів, що підтверджують права клієнтів	1) Перевірка наявності договорів, замовлень, первинних документів, що свідчать про законність операції.
	2) Розгляд про'юколів директорів для вирішення питання, чи є дебіторська заборгованість предметом застави, чи перепродана.
	3) Запити на юридичне представлення відносно того, чи є дебіторська заборгованість предметом застави, чи перепродана.
Своєчасність	
Продажі відображені у відповідних періодах	1) Зіставлення періоду виписки накладних та рахунків і їх відображення в бухгалтерському обліку.
	2) Процедури відсічення в періодах, максимально близьких до та після дати балансу, зіставлення дати виписки первинних документів і їх відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.
	3) Вибіркове зіставлення собівартості товарів, що вибули, та послуг, що надані, з відповідними доходами.

Під час проведення аудиту дебіторської заборгованості та виконання відповідних аудиторських процедур аудитор використовує різні методи вибору елементів (дебіторів) для тестування, а саме:

- вибір усіх елементів (100 % дослідження);
- вибір окремих елементів;
- аудиторська вибірка.

Доречність застосування будь-якого методу вибору елементів або їх поєднання залежить від конкретних обставин, зокрема ідентифікованих аудитором ризиків, пов'язаних із твердженням, а також ефективності різних методів.

Вибір усіх елементів може бути доречним у випадках, якщо, наприклад:

- сукупність складається з невеликої кількості елементів і кожен з цих елементів має значну вартість;
- існує значний ризик;
- інші методи не надають достатніх та прийнятних аудиторських доказів.

Для підтвердження існування та оцінки дебіторської заборгованості на звітну дату одним із важливих критеріїв для аудитора є концептуальний принцип фінансової звітності - обачність. Виходячи із цього принципу

управлінський персонал повинен застосовувати такі методи оцінки, які повинні запобігати заниженню зобов'язань та/чи витрат і завищенню активів та/чи доходів. Відповідно до зазначеного вище для підтвердження сальдо дебіторської заборгованості на звітну дату аудиторю необхідно протестувати ту кількість дебіторів, заборгованість за якими має значущу питому вагу від усієї дебіторської заборгованості на звітну дату [19].

Таким чином, при використанні аудиторської вибірки під час виконання аудиторських процедур стосовно підтвердження наявності та оцінки дебіторської заборгованості можна застосувати метод відбору монетарних елементів вибірки на основі вартісної величини. Тобто необхідно ідентифікувати елементи вибірки як окремі монетарні одиниці, що складають суттєву вартісну величину від всієї генеральної сукупності. Однією з особливостей такого підходу до визначення елемента вибірки є спрямування аудиторської роботи на статті з більшою вартістю, оскільки вони мають вищі шанси бути відібраними і це може призвести до зменшення обсягу вибірки.

На підставі даних оборотно-сальдової відомості за рахунком 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» аудитором здійснюється розрахунок вибірки дебіторів для розсилання запитів щодо підтвердження існування дебіторської заборгованості на звітну дату (на основі вартісної величини методом відбору вартісних елементів). За всіма дебіторами, що потрапили до вибірки, аудитор готує письмові запити та організовує направлення цих запитів контрагентам стосовно підтвердження сальдо заборгованості.

Достовірність аудиторських доказів залежить від джерела їх походження та характеру, а також конкретних обставин їх отримання, а саме:

- аудиторські докази є достовірнішими, якщо їх отримано з незалежних джерел за межами підприємства;
- аудиторські докази, отримані безпосередньо аудитором, є достовірнішими порівняно з отриманими опосередковано або як логічний висновок;
- аудиторські докази є достовірнішими, якщо вони існують у документарному вигляді на паперових, електронних або інших носіях.

Відповідно до цього та залежно від обставин аудиту аудиторські докази у

вигляді зовнішніх підтверджень, які отримуються безпосередньо аудитором від сторін, що надають підтвердження, можуть бути достовірнішими, ніж докази, отримані від самого підприємства. Крім того, для отримання переконливіших аудиторських доказів про існування дебіторської заборгованості зовнішнє підтвердження необхідно оформити у вигляді запиту про позитивне підтвердження, згідно з яким сторона, що надає підтвердження, надсилає свою відповідь безпосередньо аудитору і зазначає свою згоду або незгоду з наведеною у запиті інформацією чи надає зазначену в запиті інформацію.

Після цього необхідно дослідити відхилення в отриманих відповідях та за наслідками альтернативних процедур. Альтернативні аудиторські процедури виконуються для кожного випадку відсутності відповіді на зовнішнє підтвердження, зокрема, вивчення конкретних подальших надходжень коштів, транспортних документів і продажів у кінці періоду.

Процедури, які можуть бути застосовані аудитором в якості альтернативних для підтвердження наявності дебіторської заборгованості, такі:

- отримання відповіді шляхом телефонного зв'язку з дебітором;
- перевірка подальших (після дати балансу) оплат;
- направлення запиту державному реєстратору щодо наявності в державному реєстрі дебітора;
- пошук у мережі Інтернет;
- направлення кур'єрам листа від аудитора.

Далі аудитору потрібно виконати аудиторські процедури стосовно оцінки дебіторської заборгованості на звітну дату.

Оскільки дебіторська заборгованість включається до підсумку Балансу (Звіту про фінансовий стан) за чистою реалізаційною вартістю, то аудитору слід протестувати дебіторську заборгованість за строками непогашення та здійснити оцінку резерву сумнівних боргів згідно з вимогами облікової політики суб'єкта господарювання.

Припустимо, що підприємством не здійснено розрахунок резерву сумнівних боргів та відповідно до підсумку Балансу (Звіту про фінансовий стан) включено дебіторську заборгованість за первісною вартістю.

При розрахунку резерву сумнівних боргів слід взяти до уваги коригування первісної вартості на підставі отриманих відповідей від дебіторів та альтернативних процедур.

Оскільки резерв сумнівних боргів - це облікова оцінка, то відповідно до Міжнародного стандарту аудиту 540 «Аудит облікових оцінок, у тому числі облікових оцінок за справедливою вартістю, та пов'язані з ними розкриття інформації» аудитор повинен отримати достатні та прийнятні аудиторські докази в контексті застосовної концептуальної основи фінансової звітності щодо того:

- чи є обґрунтованими облікові оцінки;
- чи є достатнім розкриття доречної інформації у фінансовій звітності.

Перевіряючи облікові оцінки резерву сумнівних боргів, аудитор може обрати один підхід або поєднання таких підходів:

- огляд і тестування процесу, що використовується управлінським персоналом для здійснення оцінки;
- використання незалежної оцінки для порівняння з тією, що була підготовлена управлінським персоналом;
- огляд подальших подій, які надають аудиторські докази обґрунтованості зробленої облікової оцінки.

Беручи до уваги отримані дані, аудитор має вжити таких заходів:

- повідомити управлінський персонал підприємства про виявлене відхилення;
- запропонувати управлінському персоналу внести зміни до фінансової звітності;
- висловити свою думку щодо достовірності фінансової звітності, у випадку якщо управлінський персонал відмовиться вносити зміни.

Також необхідно отримати інформацію стосовно того, що чи є серед покупців контрагенти, які є пов'язаними сторонами з підприємством, що перевіряється. Для отримання такої інформації необхідно направити запит управлінському персоналу стосовно надання інформації про пов'язані сторони,

зокрема, перелік пов'язаних сторін та характер відносин, види та обсяги операцій (сума або частка у загальному обсязі) пов'язаних сторін, використані методи оцінки активів і зобов'язань в операціях пов'язаних сторін, суми дебіторської заборгованості за операціями пов'язаних сторін.

Отриману інформацію, надану управлінським персоналом щодо пов'язаних сторін, перевіряють шляхом виконання аудиторських процедур, зокрема [19]:

- дослідження умов контрактів (договорів) з покупцями на предмет складності операцій, незвичайних умов, логічності комерційного обґрунтування тощо;
- направлення покупцям, які є пов'язаними сторонами, запиту на отримання детальних актів звірок за операціями;
- отримання та перевірка наявності первинних документів за господарськими операціями;
- дослідження процедури санкціонування та схвалення значних та складних операцій;
- з'ясування, чи розкриті належним чином у фінансовій звітності значні та складні операції з пов'язаними сторонами;
- з'ясування, чи обґрунтовані твердження управлінського персоналу, що операція з пов'язаною стороною здійснювалася на таких самих умовах, що й операції між незалежними сторонами.

Суму дебіторської заборгованості в Балансі (Звіті про фінансовий стан) доцільно порівняти з оборотною відомістю за синтетичними рахунками. У випадку невідповідності сум аудитор фіксує ці порушення у своїх робочих документах. Порушеннями можуть бути згорнуті залишки (дебетове сальдо та кредитове по одному й тому ж самому контрагенту взаємно перекриваються), дебіторська заборгованість за розрахунками з покупцями і замовниками перекривається кредиторською заборгованістю за розрахунками з постачальниками та іншими кредиторами тощо.

Наступним кроком, аудитор повинен порівняти дані оборотної відомості за синтетичними рахунками саме за рахунком 36 з даними реєстрів синтетичного

та аналітичного обліку. При цьому доцільно звернути увагу на залишки, що є не «закритими» протягом одного року, перевіривши їх виникнення та спосіб погашення дебіторської заборгованості. При цьому необхідно з'ясувати, чи не було за окремими субрахунками чи рахунками перекриття дебіторської (рахунки 36, 37) та кредиторської заборгованості (рахунки 63, 68) та відображення залишків за іншими рахунками, їх відповідність даним фінансової звітності.

Аудитор з'ясовує наявність простроченої заборгованості від року до трьох (термін позовної давності), існування списаної дебіторської заборгованості, наявність проведення службового розслідування перед списанням дебіторської заборгованості, виявлення зловживань щодо закриття дебіторської заборгованості кредиторською заборгованістю, навіть за різним підприємствами, термін позовної давності за якими закінчився.

Особливу увагу аудитор повинен приділити простроченій дебіторській заборгованості, причинам її виникнення; заходам, які було проведено для її повернення, з'ясуванню, чи було встановлено особу, яка допустила виникнення такої заборгованості. Аудиторові необхідно визначити, чи існує на підприємстві політика щодо вживання заходів з відшкодування простроченої дебіторської заборгованості [1, 155].

При проведенні аудиту розрахунків з покупцями і виявленні у процесі перевірки простроченої дебіторської заборгованості необхідно перевірити наступне:

- термін виникнення заборгованості;
- наявність та правильність заповнення первинних документів: довіреностей, видаткових накладних, товарно-транспортних накладних, податкових накладних, договорів;
- заходи, які використовувались для спроб відшкодування дебіторської заборгованості: пред'явлення претензії, направлення актів взаємозвірки розрахунків, листів тощо;
- наявність та правильність списання дебіторської заборгованості за рахунок нарахованого резерву сумнівних боргів або за рахунок інших джерел

тощо.

Аудитор повинен виявити можливе зловживання при погашенні заборгованості покупців, а саме розрахунків готівкою із можливим неоприбуткуванням її в касу підприємства і наступним списанням такої дебіторської заборгованості у якості простроченої або безнадійної (тобто можливості існування фактів шахрайства на підприємстві).

Особливу увагу при проведенні аудиту дебіторської заборгованості доцільно звернути на розрахунки з разовими покупцями, документальне оформлення та способи розрахунків підприємства з ними.

Всі виявлені помилки і зловживання аудитор фіксує у своїх робочих документах, детально описуючи наявні ситуації та підкріплює виявлені факти копіями первинних документів, записами у регістрах обліку тощо.

Аудит розрахунків з підзвітними особами необхідно здійснювати суцільним методом у зв'язку із тим, що ці операції мають найвищий ризик щодо їх оформлення та відображення в обліку. Крім того, ці операції мають досить високий ризик щодо неправильності визначення сум, які підлягають відшкодуванню.

Перевірку починають з ознайомлення із внутрішніми стандартами підприємства щодо розрахунків з підзвітними особами порівнюють дані звітності за об'єктом перевірки, оборотної відомості за синтетичними рахунками та перевірки записів у регістрах синтетичного та аналітичного обліку за рахунком 372 «Розрахунки з підзвітними особами».

Аудитор повинен перевірити як організовано облік, який за цим видом розрахунків повинен вестись у одному регістрі за різним валютами (з метою контролю за використанням грошових коштів, так як під звіт особа може отримати декілька валют). При цьому необхідно приділяти увагу документам, що підтверджують використання коштів, виданих під звіт.

Аналізується порядок видачі підприємствами сум під звіт, виявляються факти неправомірної видачі готівки під звіт працівникам, які повністю не розрахувалися за попередньо видані їм кошти, факти несвоєчасного звітування, а також випадки передачі підзвітних засобів одним працівником

іншому. Із цього випливає, що якщо працівник не відзвітував за раніше видані йому кошти незалежно від того, на які цілі їх було видано (господарські потреби, закупівлю сільськогосподарської продукції, відрядження), то видачу коштів на відрядження в такому випадку заборонено. Також є порушенням, якщо кошти видано одному співробітникові, а звіт складено іншим.

Рекомендується під час перевірки використовувати дані бухгалтерських регістрів. При перевірці аналізуються аналітичні дані до субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами» у розрізі дат, підзвітних осіб, напряму використання коштів.

Кредитове сальдо свідчить про перевитрату підзвітної особи за звітом, а дебетове - про заборгованість підзвітної особи перед підприємством, що може призвести до виникнення об'єкта оподаткування податком на доходи фізичних осіб. Крім того, аналітичні дані щодо руху підзвітних сум дають можливість установити, чи дотримано строки подання звіту й повернення невикористаних коштів, оскільки у разі несвоєчасного його подання також виникає об'єкт оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

Встановлюється достовірність документів, що підтверджують сплату коштів, які додаються до звіту. У разі використання у відрядженні значних коштів на господарські потреби необхідно звернути увагу на повноту і своєчасність подання звіту. Вивчаються документи, що є підставою для видачі коштів на відрядження (накази, розпорядження), виявляються факти подання звіту до бухгалтерії у встановлений строк, однак без одночасного повернення в касу невикористаних коштів, що є порушенням порядку видачі готівки під звіт та її використання.

Необхідно перевірити правильність визначення добових відповідно до наказу керівника на відрядження, оригінали підтверджуючих документів. Особливу увагу необхідно приділити витратам на відрядження за кордон (щодо виплати добових у гривні та в іноземній валюті та правильності визначення цих витрат), а також перевірити як правильність, так і своєчасність повернення в касу невикористаної суми коштів, особливо при отриманні авансу в іноземній валюті та при видачі особі банківської платіжної картки і проведенні витрат (а

особливо - перевитрат) у іноземній валюті. Кожна валютна операція також перевіряється на правильність відображення в обліку курсових різниць.

Наступним кроком є здійснення аудиту розрахунків з іншими дебіторами. Проводити аудит за цим видом розрахунків доцільно за наступними напрямками:

- розрахунки за виданими авансами;
- розрахунки за претензіями;
- розрахунки з матеріально-відповідальними особами за відшкодування завданих збитків;
- розрахунки з іншими кредиторами та ін.

Аудитор починає перевірку за методом дедукції із виявлення у Балансі (Звіті про фінансовий стан) залишків за цими рахунками та порівняння їх з даними оборотної відомості за синтетичними рахунками. При цьому доцільно виявити, чи були залишки протягом року за цими рахунками і яким чином пройшло закриття цих заборгованостей.

При перевірці розрахунків з іншими дебіторами доцільно перевірити правильність відшкодування завданих збитків матеріально відповідальною особою за кожною нестачею чи псуванням матеріальних цінностей (особливо необхідно перевірити правильність визначення кратної суми з урахуванням ПДВ). А тому необхідно перевірити залишки за кожним аналітичним рахунком чи за господарською операцією, починаючи з реєстрів обліку, а потім - первинних документів та інших необхідних (можливо, юридичних чи судових) документів. При цьому потрібно з'ясувати за кожним документом правильність відображення господарських операцій, правильність визначення сум відшкодування та своєчасного перерахування сум податків і кратної вартості до бюджету. При виявленні відхилень аудиторів доцільно зняти копії документів та відобразити всі факти у своїх робочих документах. Разом із цим аудитор повинен рекомендувати підприємству шляхи виправлення помилок [3, 263].

Для накопичення інформації аудиторів доцільно використовувати таблиці, у яких відображаються всі викривлення: помилки, розбіжності, зловживання тощо, що надасть більше можливостей для визначення загальної суми

викривлень.

До типових та можливих порушень по операціях з обліку дебіторської заборгованості слід віднести:

- незадовільне оформлення первинних документів (застосування нетипових чи недоречних форм, відсутність підписів, не заповнення всіх необхідних реквізитів);
- неправильне оформлення або відсутність договорів, що стали підставою відвантаження готової продукції, товарів, здійснення робіт, надання послуг тощо і виникнення дебіторської заборгованості;
- безпідставне визнання доходів підприємства;
- неправильна класифікація дебіторської заборгованості на довгострокову та короткострокову;
- зарахування отриманих сум дебіторської заборгованості на погашення заборгованості невідповідних дебіторів;
- відображення дебіторської заборгованості на фіктивних рахунках неіснуючих клієнтів або за фіктивними нетоварними операціями;
- списання нестач і крадіжок за рахунок збільшення дебіторської заборгованості;
- неправильне відображення бартерних операцій;
- приховування дебіторської заборгованості відображенням у Балансі (Звіті про фінансовий стан) згорнутого залишку;
- неправильне визначення (оцінка) дебіторської заборгованості у зв'язку з коливанням курсу валют на дату складання Балансу (Звіту про фінансовий стан) при розрахунках в іноземній валюті;
- неправильний розрахунок суми резерву сумнівних боргів;
- шахрайство з сумами дебіторської заборгованості підзвітних осіб (списання її без підстав та документального підтвердження);
- заміна реальних виписок банку іншими або виправлення сум, що свідчать про погашення дебіторської заборгованості;
- неправильне визначення податкового зобов'язання з ПДВ;
- формальне проведення інвентаризації розрахунків;

- невідповідність даних аналітичного та синтетичного обліку тощо.

Проведення аудиту поточної дебіторської заборгованості підприємства сприяє впорядкуванню інформації, прозорості та достовірності даних щодо розрахункових операцій із дебіторами. Кожен аудитор має право самостійно визначати методика проведення аудиту, та все ж чітко поставлена мета і визначена методика проведення аудиту дебіторської заборгованості спростить роботу виконавця й дасть можливість отримати повну та достовірну інформацію щодо питань дебіторської заборгованості.

Висновок до розділу 3

Якісна організація аудиту дебіторської заборгованості є запорукою забезпечення мінімальних гарантій для користувачів фінансової звітності щодо достовірності, реальності, повноти і законності наведеної інформації про неї.

За результатами дослідження методико-організаційних положень аудиту дебіторської заборгованості слід виділити наступне:

1. З огляду на потреби сучасного економічного ринку, в план аудиту та в програму аудиторської перевірки дебіторської заборгованості повинен бути включений етап розрахунку основних показників з аналізу дебіторської заборгованості. Розраховані показники дають можливість аудитору формувати детальніший висновок щодо стану розрахунків за дебіторською заборгованістю, її динамікою на підприємстві.

2. За результатами аналізу дебіторської заборгованості ТОВ «Тімелі» встановлено, що на сьогодні підприємство забезпечує достатній контроль за погашенням дебіторської заборгованості. Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів є незначною (3 % у 2015 році) та значно зменшилась у порівнянні з попереднім роком – приблизно на 8 %. Це позитивна динаміка – підприємство скорочує відносний обсяг дебіторської заборгованості, що підвищує рівень мобільності поточних активів. Частка сумнівної в складі дебіторської заборгованості складає 5 %. Протягом року її ріст був незначний,

що суттєво не впливає на загальний показник ліквідності дебіторської заборгованості.

Загалом підприємство контролює стан дебіторської заборгованості, не допускає виникнення прострочених платежів, володіє достовірною та актуальною інформацією для прийняття управлінських рішень.

3. Для ефективного функціонування підприємства важливо здійснювати внутрішній аудит. З метою запобігання зростанню простроченої дебіторської заборгованості на підприємстві має функціонувати відділ внутрішнього аудиту. На досліджуваному підприємстві немає служби, яка б могла забезпечувати інформацією керівництво про стан розрахунків з дебіторами для прийняття управлінських рішень. Вважаємо за потрібне ТОВ «Тімелі» розробити і затвердити «Положення про організацію системи внутрішнього аудиту», що дозволило б регламентувати створення та діяльність служби внутрішнього аудиту. У рамках удосконалення внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві рекомендується розробити схему його проведення, перелік аудиторських процедур та робочі документи аудиторської перевірки.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На підставі аналізу існуючого нормативно-правового забезпечення та узагальнення організаційно-методичних положень обліку та аудиту дебіторської заборгованості та її відображення в системі звітності можна зробити такі висновки:

1. Для організації обліку дебіторської заборгованості важливе значення має її класифікація. Дослідивши класифікації дебіторської заборгованості, запропоновані різними авторами, ми пропонуємо виділити такі основні класифікаційні ознаки: за строками погашення, за ступенем спорідненості з контрагентами та за об'єктами виникнення. Розподіл дебіторської заборгованості за такими ознаками допоможе оцінити реальний стан розрахунків з покупцями та сприятиме скороченню суми такої заборгованості.

2. Пропонуємо довгострокову дебіторську заборгованість розрізняти в розрізі таких видів: довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокові векселі одержані; інша довгострокова дебіторська заборгованість. Вважаємо, що довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи та послуги повинна відображатись на окремому субрахунку. Для цього пропонуємо ввести до рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» субрахунок 185 «Довгострокова заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги».

3. Для усунення неузгодженостей в нормативно-правових актах та запобігання перекрученню інформації про дебіторську заборгованість в бухгалтерському обліку пропонуємо змінити назву субрахунку 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ» на «Розрахунки з учасниками об'єднань підприємств» та навести в Інструкції про застосування Плану рахунків таку коротку характеристику субрахунку 363: «За дебетом субрахунку відображається збільшення, виникнення заборгованості за розрахунками із учасниками об'єднань підприємств, а за кредитом – її зменшення в результаті погашення». Сальдо за рахунком 363 «Розрахунки з учасниками об'єднань

підприємств» рекомендуємо відображати у рядку «Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків» форми № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан).

4. Регулювання оцінки дебіторської заборгованості за допомогою створення резерву сумнівних боргів потребує подальшого вдосконалення в методичному плані. Зважаючи на практику вітчизняних підприємств, здебільшого відбувається ігнорування обов'язку нарахування резерву сумнівних боргів за існуючими трудомісткими методиками, що спричинює перекручування інформації про фінансові результати та їх недостовірне відображення у звітності. Вважаємо таке ігнорування неправомірним і рекомендуємо в управлінських цілях розраховувати резерв сумнівних боргів щомісяця, з обов'язковим його врахуванням при складанні Балансу щокварталу.

5. На нашу думку, форма фінансової звітності № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» потребує більшої деталізації, оскільки повинна відображати крім поточної дебіторської заборгованості ще й довгострокову. Розділ IX «Дебіторська заборгованість» форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» потрібно доповнити, додавши рядки, в яких буде відображена довгострокова дебіторська заборгованість за видами: довгострокова дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду; довгострокові векселі одержані; інша дебіторська заборгованість.

6. Для внутрішніх користувачів з метою проведення фінансового та економічного аналізу та для прийняття рішень управлінським персоналом розроблено звіт про дебіторську заборгованість. Дані запропонованого звіту повинні надавати можливість виявляти непорядних боржників, відстежувати стан розрахунків з дебіторами і в разі виникнення підозри в їх ненадійності завчасно відмовлятися від співпраці, зробити більш прозорими взаєморозрахунки, а також визначити потенційно неплатоспроможних контрагентів.

7. На сьогодні немає типової програми аудиту, яка б відповідала сучасним вимогам якісного проведення аудиту дебіторської заборгованості. Програма включає тільки перелік аудиторських процедур, які необхідно здійснити,

виконавця, термін перевірки та індекс робочого документа. Програма повинна бути більш деталізована відповідно до кожного виду дебіторської заборгованості. Зокрема, в програму аудиту дебіторської заборгованості можуть бути включені такі питання: перевірка критеріїв оцінки та визнання дебіторської заборгованості; нарахування резерву сумнівних боргів відповідно до облікової політики; перевірка правильності відображення довгострокової дебіторської заборгованості, розрахунків з покупцями та замовниками за реалізованою продукцією (виконаними роботами, наданими послугами) та іншої поточної дебіторської заборгованості; перевірка правильності кореспонденції і відображення операцій з обліку дебіторської заборгованості; відображення результатів операцій з дебіторською заборгованістю в регістрах обліку і формах звітності тощо.

8. В план аудиту та в програму аудиторської перевірки повинен бути включений етап аналізу основних показників дебіторської заборгованості. З метою здійснення оцінки стану розрахунків з дебіторами підприємства та надання рекомендацій щодо подальшого успішного фінансового розвитку підприємства. Розраховані показники дають можливість аудитору сформулювати детальніший висновок щодо стану розрахунків за дебіторською заборгованістю, її динамікою на підприємстві.

9. За результатами аналізу ТОВ «Тімелі» встановлено, що на сьогодні підприємство здатне забезпечити достатній контроль за погашенням дебіторської заборгованості. Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів не є значною і становила у 2015 році всього 3 % та значно зменшилась у порівнянні з попереднім роком – приблизно на 8 %. Це позитивна динаміка – підприємство скорочує відносний обсяг дебіторської заборгованості, що підвищує рівень мобільності поточних активів. Частка сумнівної в складі дебіторської заборгованості складає 5 %. Таким чином, досліджуване підприємство контролює стан дебіторської заборгованості, не допускає виникнення прострочених платежів, володіє достовірною та актуальною інформацією для прийняття управлінських рішень.

10. Важливою складовою контролю дебіторської заборгованості є

здійснення внутрішнього аудиту. ТОВ «Тімелі» доцільно створити відділ внутрішнього аудиту, який міг би забезпечувати інформацією керівництво про стан розрахунків з дебіторами для прийняття управлінських рішень та складання звітності. Варто розробити і затвердити «Положення про організацію системи внутрішнього аудиту», що дозволило б регламентувати створення та діяльність служби внутрішнього аудиту. В посадових інструкціях внутрішніх аудиторів повинні бути чітко визначені їх функціональні обов'язки, а внутрішнім аудиторам повинні бути надані можливості доступу до будь-якої необхідної їм інформації. У рамках удосконалення внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості на підприємстві рекомендується розробити схему його проведення, перелік аудиторських процедур та робочі документи аудиторської перевірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аудит: підручник / Г. М. Давидов [та ін.]; за ред.: Г. М. Давидова, М. В. Кужельного. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2009. - 495 с.
2. Аудит: підручник. - 2-ге вид., перероб. і доп. [Текст] / За ред. Г.М. Давидова, М.В. Кужельного. - К., 2009. - 495 с.
3. Аудит. (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту): підручник [Текст] / За ред. проф. Немченко В. В., Редько О. Ю. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 540 с.
4. Беднарчук Г. Позика працівникові: видаємо правильно // Дебет-Кредит. – 2010. -№ 47.
5. Безготівкові розрахунки // Баланс Бібліотека. Практичне керівництво. – 2016. - № 12.
6. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М.Д. Білик // Фінанси України, 2003. - № 12. - с. 24-36.
7. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К.: КНТЕУ, 2006. – 780 с.
8. Бондарчук Н.В. Напрями вдосконалення внутрішнього аудиту розрахунків з покупцями й замовниками / Н.В. Бондарчук, Л.М. Васільєва, Г.Є. Павлова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - Випуск 9. - 2015.
9. Бухгалтерський облік в Україні. Від теорії до практики: у 2 т. [Текст] / За ред. А.М. Коваленко. – Дніпропетровськ: ВКК «Баланс-Клуб», 2007. – т. 2 – 440 с. – Рос. мовою.
10. Бухгалтерський облік та оподаткування: навч. посібник [Текст] / за ред. Р.Л. Хом'яка, В.І. Лемішовського. – Львів: Бухгалтерський центр «Ажур», 2010. – 1220 с.
11. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник [Текст] / Н.М. Ткаченко – К.: Алерта, 2008. – 925 с.
12. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник [Текст] / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. - Житомир: Рута, 2007. - 726 с.

13. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студ. вищих навч. закладів [Текст] / ред. Ф.Ф. Бутинця. - 6-те вид., переробл. і допов. - Житомир: Рута, 2005. - 756 с.
14. Ван Хорн Дж. К., Дж. М. Вахович. Основы финансового менеджмента: 12-е издание. – М.: Вильямс, 2008. – 1232 с.
15. Вікіпедія – Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>.
16. Воробйова Юлія. Відображаємо в обліку списання дебіторської заборгованості // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua>.
17. Галасюк В.В. Проблемы теории принятия экономических решений: Монография. – Днепропетровск; Новая идеология. – 2002. – с. 221.
18. Гарантійний платіж з оренди: особливості обліку // Інтерактивна бухгалтерія. – 2013. - № 126.
19. Гасіч А. Аудит розрахунків з постачальниками та покупцями / А.Гасіч // Аудитор України.- 2014. - № 10(227).
20. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
21. Граковський Ю. Фінансовий лізинг: загальні положення, порядок відображення в бухгалтерському і податковому обліку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/1296>
22. Губачова О.М. Облік у зарубіжних країнах: Підручник [Текст] / О.М. Губачова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
23. Дебіторська заборгованість: облік погашення та списання // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uteka.ua/ua/publication/Debitorskaya-zadolzhennost-uchet-pogasheniya-i-spisaniya>
24. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002 – 952 с., с. 668.
25. Єгорова Ю. Створення резерву сумнівних боргів // Дебет-Кредит. – 2013. - № 20.
26. Жолнер І.В. Фінансовий облік за міжнародними та національними

- стандартами. Навч. посіб. [Текст] – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 368 с.
27. ЗЕД і валютне регулювання: експорт, імпорт, нюанси взаємовідносин із контрагентами // Баланс Бібліотека. Практичне керівництво. – 2013. - № 22.
28. Зудина Н.Ю. Анализ и регулирование дебиторской задолженности в коммерческой организации: автореф. дис. на соиск. учен. степ. к.э.н. / Зудина Н. Ю. – М.: ФГОУ, 2009. – 26 с.
29. Іванілов О.С. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства / О.С. Іванілов, В.В. Смачило, Є.В. Дубровська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1. – с. 156 – 163.
30. Кияшко О.М. Облік дебіторської заборгованості з позиції концепції збереження капіталу / О.М. Кияшко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2009. - Вип. 16(1). - с. 190-193.
31. Кобилянська О. І. Фінансовий облік: підручник [Текст] / О. І. Кобилянська. – К.: Знання, 2004 – 473 с.
32. Кондзелка М. Облік операцій фінансового лізингу у лізингодавця // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://consulting.dtkk.ua/taxation/common/1204>
33. Корнійчук Г. Курсові різниці за залишком валюти на рахунку: як їх обчислювати / Г. Корнійчук // Все про бухгалтерський облік. – 2012.- № 38-39. – с. 61.
34. Кравчук О. Облік розрахунків з дебіторами і кредиторами / О. Кравчук // Дебет-Кредит. – 2010. - № 33-34.
35. Крупка Я.Д. Фінансовий облік. Підручник. [Текст] / [Крупка Я.Д., Задорожний З.В., Микитюк Н.Я. та ін.] – К.: «Хай-Тек Прес», 2011. – 544 с.
36. Лишиленко О.В. Бухгалтерський фінансовий облік: навчальний посібник [Текст] / О. Лишиленко. — К.: Центр наукової літератури, 2005. — 528 с.
37. Лігоненко Л.О. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / Л.О. Лігоненко, Н.М. Новікова. – К.: КНТЕУ, 2005. – 276 с.

38. Лігоненко Л.О. Управління дебіторською заборгованістю підприємства: навч. посіб. / Л.О. Лігоненко, Н.М. Новікова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 275 с.
39. Літвінчук І. Облік безнадійної дебіторської заборгованості в прикладах / І. Літвінчук / Інтерактивна бухгалтерія. – 2016. - № 136 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/17418>.
40. Літвінчук І. Позика фізособі: особливості надання та відображення в обліку / І. Літвінчук // Інтерактивна бухгалтерія. – 2016. - № 127.
41. Літвінчук І. Списання грошової безнадійної дебіторської заборгованості: облік й оподаткування // Інтерактивна бухгалтерія. – 2016. - № 134 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/documents/oneanalytics/11868>.
42. Макаренко А.П. Організація і методика обліку і аудиту поточної дебіторської заборгованості з покупцями та замовниками / А.П. Макаренко // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. – 2011. - № 1(47).
43. Мараховська Т.М. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / Т.М. Мараховська, О.С. Любенко // Вісник Вінницького національного аграрного університету. – 2009. – № 4. – с. 34.
44. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств (розд. 2) від 28.07.2006 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN21830.html
45. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених Наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=293536
46. Митний кодекс України від 13.03.2012 року № 4495-VI // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

47. Міронова О. Облік безнадійної дебіторської заборгованості: від створення резерву до списання / О. Міронова // Інтерактивна бухгалтерія. – 2015. - № 57.
48. Момот Т.В. Сучасні моделі управління дебіторською заборгованістю підприємства / Т.В. Момот // Научно-технический сборник Харьковской национальной академии городского хозяйства. – 2008. – № 85. – с. 207 – 211.
49. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
50. Назарова І.Я. Аналіз методів оцінки активів, зобов'язань та капіталу при реорганізації підприємств / І.Я. Назарова // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – Том 14. – С. 214-220.
51. Новації ЗЕД: майстер-клас для бухгалтера // Баланс Бібліотека. Практичне керівництво. – 2015. - № 4.
52. Організація бухгалтерського обліку: навчальний посібник [Текст] / Ю.Д. Чацкіс [та ін.]. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 564 с.
53. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1591) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.
54. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
55. Податкові та бухгалтерські аспекти операцій фінансового лізингу // Дебет Кредит. Спецвипуск «Оренда та лізинг». – 2012. - № 11.
56. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства фінансів України від

08.10.1999 року № 237 // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

57. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерством фінансів України № 559 від 30.11.2001 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>

58. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. № 181 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>

59. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290, із змінами і доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України, у тому числі наказом від 09.12.2011 р. №1591 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>

60. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>

61. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив зміни валютних курсів», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.

62. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.11.2003 р. № 617 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 03.10.2007 № 1100) // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03>

63. Порядок ведення реєстру виданих векселів, затверджений рішенням ДКЦПФР від 03.07.2003 р. № 296 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0708-03>.

64. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 р. № 116 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>
65. Порядок подання фінансової звітності, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419 // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>
66. Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: інструкція, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
67. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/996-14
68. Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Положення, затверджене наказом Міністерства Фінансів України від 24.05.1995 р. № 88 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.
69. Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій України: інструкція від 30.11.1999 р. № 291 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
70. Про обіг векселів в Україні: закон України від 05.04.2001 № 2374-III // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.
71. Про примітки до річної фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.2000 р. № 302 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00/page>
72. Про службові відрядження в межах України та за кордон: інструкція, затверджена наказом Міністерства фінансів України 13.03.1998 року № 59 //

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0218-98>.

73. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності: лист Міністерства фінансів України від 29.07.03 р. № 04230-108 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=33638&cat_id=3493

74. Про форму та зміст розрахункових документів: положення, затверджене наказом Державної податкової адміністрації від 1 грудня 2000 року № 614 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liga.net>.

75. Процентні доходи та витрати: податковий облік // Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2014. - № 33.

76. Річна фінансова звітність // Податки та бухгалтерський облік. Спецвипуск. – 2013. - № 12.

77. Скоробогатова В.В. Нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку монетарних активів / В.В. Скоробогатова // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_1/36.pdf

78. Соколов Я. В. История развития бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 367 с.

79. Соколов Я. В. Очерки по истории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 400 с.

80. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней / Я. В. Соколов. – М.: Аудит, Юнити, 1996. – 638 с.

81. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: підручник [Текст] / В. В. Сопко, В. П. Завгородній. – К.: КНЕУ, 2004. – 412 с., с. 303.

82. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посіб. [Текст] / Л.О. Терещенко, І.І. Матієнко-Зубенко. - К.: КНЕУ, 2004. - 187 с.

83. Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, запроваджений Конвенцією від 07.06.1930 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_009.

84. Фінансова звітність за 2015 рік – основа для розрахунку податку на прибуток // Баланс Бібліотека. Практичне керівництво. – 2015. - № 24.
85. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і доповненнями) // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.
86. Черненко Л.В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Л.В. Черненко. - Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. - К., 2008. - 20 с.
87. Шатохіна О. Особливості обліку дебіторської заборгованості, сумнівних боргів / О. Шатохіна // Вісник Міністерства доходів і зборів України. – 2013. - № 25.
88. Щербата Л. Річна фінансова звітність: правила подання і складання / Л. Щербата // Бібліотека Баланс. – 2013. - № 24. – с. 4-9.
89. Юджин Ф. Бригхэм. Финансовый менеджмент / Юджин Ф. Бригхэм, Майкл С. Эрхардт. – 10-е изд.– СПб.: Питер, 2007. – 960 с.